

המרד בסוביבור

מחבר הזכרונות, אלכסנדר פיצ'ורסקי (סאשא) — יהודי רוסי וקצין בצבא האדום, נקלע למחנה סוביבור והיה שם הרוח החיה וזה אשר אירגן את ההתקוממות והבריחה ההמונית של אסירי המחנה. המינצע שתוכנן, היטב, ושבוצע תוך שיתוף פעולה הדוק מצד קבוצות שונות של אסירים, מחוזה אחת המרידות חלוציות וחשובות ביותר בקורות הלחימה האנטינאצית במחתרת לעת מלחמת העולם השנייה. אלכסנדר פיצ'ורסקי, אשר עליו נודעו מקודם אך דברים מקוטעים מפייהם של ניצולים מועטים, כתב בסו ידיו פרקי זכרונות, שבחלקם הם מבוססים על רשימות שנעשו במחנה עצמו, ובחלקם שוחזרו מאוחר יותר. למרות הטון הספרותי של הזכרונות, הרי לפנינו תעודה רבת-ערך, המתארת באורח מפורט ופלאסטי את אירגון המרידה ושלבי ביצועה השונים. התרגום העברי של התעודה, עובד לפי הנוסח הפולני והיא ניתנת כאן כמעט בשלימותה, להוציא קטעים זעירים אשר יש בהם משום הפלגה בלתי מהותית ממרכז סיפורו של המחבר.

בספטמבר 1943 החלו הגרמנים להגלות בחיפזון רב את שרידי היהודים שעדיין ישבו בגיטו מינסק. היהודים הועברו במשלוחים של 2000 איש, מהגיטו אל המחנה שברחוב שירוקה, ומשם נשלחו למרחקים.

במחנה ה-ס.ס. שברחוב שירוקה היו כלואים באופן קבוע כ-500 בעלי-מלאכה יהודיים. שהוצאו באמתלה כלשהי מגיטו מינסק, וכן כ-100 שבויי-מלחמה יהודים וכ-300 לא-יהודים, שנכלאו בשל עבירות פעוטות שונות.

אורח החיים הכללי במחנה זה היה כדלקמן:

קימה בשעה 5.00 בבוקר וסיום העבודה בשעה 8.00 בערב. פעמיים ביום חילקו 150 גרם לחם, ולארוחת-צהריים הוסיפו גם מרק העשוי מקליפות של תפוחי-אדמה. וזה היה כל תאוכל למשך היממה. ללא כל קשר עם המשטר הספרך וזימיוסי, היתה מפקדת המחנה עורכת מדי פעם "שעשועים" להנאתה. למשל בערב, בשעת חלוקת הלחם, היה עוזר המפקד מצווה על האסירים להסתדר בטורים כה צפופים עד כי אפו של כל אחד נגע בעורפו של העומד לפניו. כשהטורים ניצבו מסודרים, היה ניגוש ומניח את אקדחו על זרועו של הראשון בטור, ואז היה יורה לאורך השורה. מי שאיחר או שלא צמד מתוח כמיתר — גורלו היה להיפגע מכדור האקדח. דרך שניה ל"שעשוע": בשעות הערב, כאשר שכבנו כבר על הדרגשים, היה מופיע המפקד ואקס בכבודו ובעצמו, בלוויית כלבי הרועים שלו. אותם היה משסע באחד מאיתנו. הכלבים היו קורעים בשיניהם את השמיכות איתן את בשר האדם. ועלינו ניטל להתבונן בכל ולהחריש, כי עם כל תגובת מצידנו, אחת דינת — מוות.

אסיר אחד שנחשד בלקיחת 200 גרם לחם נוספים, נקשר לחבית וכל אחד מעשרים הפאשיסטים שעמדו אצלו, בזה אחר זה (לכל אחד הוקצבה דקה את בדיוק) היה מכה בו על עקביו במגרפות. כאשר התעלף הקרבן, שפכו עליו מי כפור כדי להחיותו, וכשנעזר לחיים, המשיכו להפליא מכותיהם.

מבין האסירים הקבועים שבמחנה עדיין לא שולח איש.

ב־18 בספטמבר צוינו, כל היהודים, להתאסף במגרש. היתה זו השעה 4.00 לפנות בוקר ועדיין שררה אפלה מסביב. שרזיים בחשיכה, צרורות בדינו, צמדנו מסודרים בשורות וציפינו למנות של 300 גרם לחם. אותן קיבלנו כצידה לדרך. המגרש היה מלא אנשים, אך אף אחד לא הוציא מילה מפיו. ילדים מבהלים נצמדו אל אמהותיהם. השקט היה שלא כרגיל. למרות שעדיין לא הוכה איש, לא נשפכו מי רותחין ולא שוסעו הכלבים. תוך כדי משחקו בשוט הכריו המפקד ואקס:

„בקרב יובילו אתכם לתחנה. אתם נוסעים לגרמניה, לעבודה. היטלר הואיל להצניק זכות חיים ליהודים המוכנים לעבוד בהגנות למען גרמניה. אתם נוסעים יחד עם משפחותיכם והינכם רשאים לקחת איתכם לדרך מספר דברים.“

את הגדים והילדים הובילו לתחנה במשאיות. הגברים צעדו ברגל. בדרכנו לתחנה צברנו ליד הגיטו, שעה שהבחינו בנה התחילו להשליך לעברנו לחם ומצרכי מזון אחרים. נשמעו קולות בכי. טענות ואף דברי ברכה ופרידה. כולם שיערו מה מצפה להם בעתיד הקרוב.

דחסו אותנו — 70 איש לתוך קרון אחד, גברים, נשים וילדים במחיצה אחת. לא היו כל דרגשים בקרון, ואף לא מושבים. על שכיבה ניתן היה רק לחלום. בקושי רב אפשר היה להתיישב לדקות ספורות בלבד, ונאלצנו אפילו לעמוד בצפיפות. החלונות הוחלשות היו חסומים בחוטי תיל. אוכל זמים לא באו אל פינו. במשך כל ימי המסע נאסר עלינו לעזוב את הקרון אף לשם עשיית צרכינו. וכך נסענו ארבע יממות מבלי דעת את היעד, ביום החמישי, לפנות ערב, הגענו אל תחנת רכבת קטנה, בלתי מוכרת לנו. על השלט הלבן, באותיות גוטיז גדולות היתה טבועה הכתובת: „סוביבור“.

מימין לתחנה נראה היה יער ומשמאל גדר המורכבת משלוש שורות ובגובה של שלושה מטרים.

הרכבת שלנו הוסטה לעבר מסילת צדדית. לראשתנה, לאחר נסיעה של חמישה ימים, הביאו לנו מים לשתייה. אוכל טרם קיבלנו. לשעות הלילה שוב סגרו אותנו בקרונות. ב־23 בספטמבר, בשעה 9.00 בבוקר, משך הקטר באיטיות את הקרונות שלנו לעבר השער. עליו רשומה היתה הכתובת: „111 דרך קומנדר“.

עם כניסתה של הרכבת פנימה, נסגר עליה השער. רעבים, עלובים ושבורים התחלנו לרדת מהקרונות. מבית לבן אחד יצאו והתקרבו לעברנו אחד-עשר קצינים גרמניים ושוטרים בידיהם. בראשם צעד גרמני גבוה ורחב — אוברשארפיהרר גומרסקי, מתאגרף ברליני לשעבר. הוא ניצב בפישוק רגליים רחב ומדד אותנו בהריפות. ואחר סרץ בצעקה:

„גרים וחרשירעץ, בלי משפחות, אלינו“

התייצבו לפניו כ־80 איש. רובם שברי סלחמה, ואנוכי ביניהם.

גורשנו לעבר מגרש שני, שהיה מוקף בחוטי תיל. הכניסו אותנו לצריף ארוך ובו

הסדר בסוביבור

הרבה דרגשים עשויים בשתי קומות, וצווינו לתפוס מקומות. רובם של אנשי הטראנספורט נשאר מעברה השני של גדר התיל. שוב לא ראינו איש מהם.

היה זה יום שטוף שמש וחמים. יצאתי החוצה עם כמה מחברי לחדר. התיישבנו על שמיכות ושקענו בשיחה. כל אחד הזכיר את ביתו, קרוביו ויקיריו.

מוצאי מרוסטרב. לא היו לי כל ידיעות ממשפחתי, אולם בטוח הייתי שהם נעו עם הפיגור. שלמה ליטמן הוא וארשאי. כאשר פלשו הגרמנים לברית-המועצות, נמצאו אשתו וילדיו במינסק. לא הספיקו לברוח וניספו בגיטו.

התיישב לידנו יהודי עב־בשר ובעל קומה ממוצעת, כבן 40. הוא חזר לא מכבר ממקום עבודתו. הוא פנת אלי באידיש:

„מניין אתם?“

שלמה הסביר לו שאנינו דובר אידיש כיוון שחונכתי בסביבה לא־יהודית. המשכנו את השיחה בתיווכו של שלמה. לשתע הבחנתי בתמרות עשן אפורות שעלו מצפוף־מערב והתפזרו במרחב השמים. האוויר התמלא בריח כבד של שריפה.

„מה בוער שם?“

„אל תביט לשמן“ ענה היהודי. „שם נשרפים גופות אלה שבאו איתכם במשלוח.“

עלמה כבידה כיסתה את עיני והיהודי המשיך:

„אתם אינכם ראשונים ואף לא אחרונים. מגיעים לכאן משלוחים של 2000 איש, לפחות אחת ליום.“ המחנה קיים כמעט שנה וחצי ועתה צאו וחשבו... היו כאן יהודים מפולין, צ'כוסלובאקיה, צרפת והולנד. רק מבריה־מ טרם ראינו כאן. אבל עכשיו הינכם פה.“ הוא היה אסיר ותיק במחנה. הוא עבד במיון החפצים של המומתים ולכן ידע רבות. באמצעותו נודע לנו על גורלם של השותפים לנו למסע ומה טיבו של המחנה בסוביבור. במלים פשוטות, כאילו היו אלה דברים של כל יום, סיפר לנו על סוביבור. ואנחנו, שזה מקרוב באנו, אף כי גם עלינו עבר לא מעט, הקשבנו סתוך אימה לדבריו.

מיד לאחר הסלקציה ושילוח התבורה שלנו, הועברנו כל הנשארים, למגרש המרכזי, בדרך כלל. סתאספים שם כל הבאים למחנה ואין מוציאים איש מתוכם. שם אומרים לאנשים להניח את הצרורות, להתפשט ולהזיז עצמם למקלחת. גוזזים לנשים את שערן והכל מתגלגל בשקט וביעילות. הנשים צועדות עם ילדיהן כשראשיתן מגולחים עד לקרקפת. אחריהן, במרחק של כ־100 צעד, צועדים הגברים כשהם עירומים לחלוטין. כולם מוקפים במשמרות כבדים. לא הרחק מהבית, נמצאת ה־מקלחת*. עומדים במקום שני מבנים. האחד לנשים ולילדים והשני לגברים. לא ראיתי את הסידורים הפנימיים של ה־מקלחת אך סופר לי מפי אנשים שראו דברים כמו עיניהם. עם מבט ראשון הכל נראה כמקלחת רגילה — ברוזים למים חמים וקרים, קצרות לרחצה... אך כאשר הקורבנות עוברים את הסף — מיד נאטמות הדלתות ומלמעלה חודרים הגאזים, ואז נשמעות צעקות מתרדות... אך כל זה אינו לאורך זמן. עד מהרה נשמעים קולות חירחור של גסיסה. הגופות מתכווצים והאנשים נתנקים.

מספרים שהאמהות מכסות על ילדיהן בגופן — המשיך האסיר הוותיק את סיפורו. ה־„בלן“ Badenmeister, עוקב מבעד לאשנב אחרי מהלך העניינים התקין. כעבור 15 דקות מסתיים הכל. הדלתות נפתחות והגופות מתגלגלות אל קרוניות המוצבות

* בקביעה זו יש משום טעות או הנמזה — המע.

מראש במרתף ה"מקלחת", הקרוניות, עמסות בגופות אדם, מועברות משם במהירות. הכל מאורגן בהתאם למילה האחרונה של הטכניקה הגרמנית. הגופות מתנחות בחצר עפ"י סדר קבר. מתיזים עליהן חומר דלק ומציתים אותן. גם אותנו ישרשו... אם לא מחר אז כעבור שבוע, בעוד חודש..."

על אף העייפות הרבה, לא עצמנו עין כל אותו לילה ראשון בסוביבור.

"סאשה, מה יהיה ז' שאל שלמה, שכני לדרגש."

הרגשתי היתה כל-כך איומה עד כי לא יכולתי להשיב מילה. על כן העמדתי פני ישן. בעיני רחמי ראיתי את גלי הפעוטה, בת שנתיים, בעלת ראש מתולתל, שהיתה עמנו בקרון. דימיתי לראותה ב"מקלחת" הנוראה, דומה היה כאילו אני עצמי שרדי הייתי שם, יחד איתם, ונחנק עמחם...

מיוסר מרוב מחשבות, נרדמתי לאחרונה, בחלומי ראיתי להבות אש שצורת סוסים דוהרים להן, ועליהם רוכבים נאצים חרוזשים את קורבנותיהם. הם רדפו אחר אלוצ'קה שלי, בתי הקטנה, עוד מעט וישיגו... מרוב אימה השמעתי קול ועקת. "סאשה, מה קורה לך? התעורר? שמעתי את קולו של שלמה והתישבותי."

★

עם בואי לסוביבור התחלתי לנהל רשימות. בהן סימנתי בכתב-יד מעוות במכוון את האירועים החשובים המתרחשים במחנה שלנו. רק כעבור שנה פיענחתי אותם ואת השאר השלמתי עפ"י הזכרון. רשימתי הראשונה מסומנת בתאריך — 24 בספטמבר 1943. 24 בספטמבר. אתמול הגענו למחנה. הבורק, בשעה 5.00 הקפיצו אותנו מהדרגש. כל אחד קיבל מעט משקה חם אך בלי לחם. בשעה 5.30 פקדו אותנו ובשעה 6.00 יצאנו לעבודתה. קדימה צעדו היהודים הרוסיים שהגיעו עם הטראנספורט של אתמול. אחריהם יהודים פולנים, צ'כים, הולנדים. האוברשארפיהרר פרנץ ציחה:

"רוסים! שירו שירים רוסיים!"

"איננו ידועים איזה שירים מותר לשיר", אמרתי.

"שירו שירים שאתם מכירים!" צנח.

"סאשה, מה לשיר?" פנה אלי ציבולסקי, יהודי מדונבס, גבוה ובעל פנים מעוגלות.

"כי מחר יום הקרב..."

"נטרפה דעתך? הרי יקטלו אותנו בשל כך?"

"שיר! שירים אחרים איננו מכירים." וציבולסקי פתח בשירה:

— אם מחר בא הקרב

אם מחר בא אויב —

עוד למגן נתייצב..."

וכולם הצטרפו לשירה.

באותו מחנה של ייסורים ומוות, היתה השירה הסובייטית בקרן שמש ביום אביב. חשנו עצמנו רעננים יותר ושרייים בהתוממות הרזה, כאילו לאחר קבלת בשורה מעודדת, בשורת השיחרור והתקווה.

חובלנו למקום המכונה "המחנה הצפוני" שהיה עריין בשלבי בנייה. היו שם תשעה צריפים כמעט בנויים, חלקנו הועסקנו בחטיבת עצים. היום עבר עלינו בשקט יחסי היות ורק 15 איש משלנו ספגו את מנת ה-25 מלקות, זאת משום שלא היו די "חרוצים", חמוכים

המרד בסוביבור

נאלצו בעצמם לספור בקול את החבטות. אם טעה מישהו בחשבון מחמת העצבנות שעוררה בקירבנו, התחיל הכל מחדש.

25 בספטמבר, צווינו להעביר פחם ממקום למקום. בארוחת הצהריים הקציבו לנו 20 דקות למנוחה. פרנץ צמד אותה עת ליד הטבח והאיץ בו לעתים אף השתמש בשוט. שיסיים מהר את חלוקת הנזל הדליל ש"מרק" שמו.

עברו כבר 15 דקות ועדיין לא קיבלו את מנתם כ־300 איש. פרנץ הפסיק את חלוקת האוכל והורה על הטבח להתיישב על הקרקע, לקפל את רגליו וליישר את ידיו. כאשר מילא הטבח את הפקודה, החל פרנץ לחבוט בו בשוטים על ראשו, על גבו, וכל זאת אנב שריקה של מנגינת לכת. את גופו המעונה של הטבח האומלל הרעידה מדי פעם צמרמורת. הדם כיסה את פניו ומפיו יצא קול חירחור מעונה. אנו היבטנו בכל הנעשה תוך דומיה משונה. המרק המימי נעצר בגרוננו כמעט נחנקנו. דומה כאילו היה המרק מהול בדם. רבים מאיתנו על אף הרצב שחילחל במעינו, שפכו את המרק בסתר.

26 בספטמבר, יום רגיל. לארוחת הבוקר קיבלנו אל תוך כלינו מעט מים חמים. בצהריים — מעט מים עם גריסים מעופשים. בערב — פרוסת לחם דלת. 25 איש מאיתנו קיבלו נוסף לכך גם 25 מלקות שוט על צוואתם בשל עבירות פשוטות.

אף אני הייתי על הכוונת, וכך היה המעשה:

כ־40 איש מאיתנו עסקו בחטיבת עצים, עיפים, מודעים, תוך מאמץ רב הרימו את הגרזנים הכבדים על־מנת להבקיע את גזעי העץ העבים והבריאים. פרנץ האיץ בנו כל הזמן:

„מהר! מהר!“

לפתע ניגש ובחשאי נעמד מאחורי גבו של יהודי הולנדי ממושקף אשר עיניו קצרות־הרואי בקושי הבחינו בגזע המוטל לפניו, וידיו החלושות אחזו בגרון ההלכו אך החטיאו את הגזע. החבטה המתססת היתה נתקלת בזהבגדות העץ ורק מועטים היו הסיכויים לתוצאות של ממש. פרנץ הניף את שוטו והצליף בו. ההולנדי נאנק מכאב אך לא העז להפסיק את עבודתו והמשיך להלום בגזע במיטב כוחותיו, והנאצי, בחיוך על שפתיו, הצליף בו על ראשו ממנו נשמט המרצע, לפי קצב הלמות הגרון...

פרנץ מחליף את גומרסקי אשר לפי המסופר, נסע לו חיוס. היה זה גרמני חסון, לבוש תמיד בקפידה, לידיו כסיות, חיוך על שפתיו ועיניו קרות כקרח.

עמדתי בסמוך להולנדי ועל אף שידעתי מה צפוי לי, הפסקתי לרנע את עבודתי. לא יכולתי להעמיד פנים שאיני מבחין במתרחש. פרנץ ראה שהדלתי לחטוב עצים וקרא אלי: „בוא!“ (Komm!).

נשלתי בפח"י חשבתי בלבי, „אין מה לעשות, העיקר הוא להראות לבתמה הזאת שאיני מפחד!“ ואז ישרתי מבט אל מבטו החרף והלעגני, הוא הדף את ההולנדי ופנה אלי ברוסית עילגת:

„אתה, חייל רוסי! מוצא תן בעיניך כיצד אני מעניש את הטיפש הזה? לכן אני מקציב לך בדיוק חמש דקות על מנת למלא את עבודתו. אם אך תאחר בשניה — תקבל 25 מלקות.“ באם הצליח לסיים מוקדם יותר תקבל חפיסת סיגריות.

חייך ופנה הצידה בחושיטו את ידו עליה ענד שריון מחובר לצמיד זהב. תקפני רצון עז

לתפוס את הכלב המפוסס הזה בעד הגרונרת. אך שמרתי על קור רוחי. היה עלי לחבל תחבולה על מנת להבקיע את גזע העץ העבה המסוקס. פרנץ זרק לעברי: "התחל כבר!"

עיני התצרפרלו ומפני הגזע נשקפו אלי פניו השנואות של הפאשיסט. בכל כחצותי כשנאה אין גבול, הלמתי על הגזע בעזרת הגרון, עד כי נבקע ונופץ לרסיסים. עייף, שטוף ויפה, כשהגב והידיים כואבים כפצע פעור ודמי חולם ברקותי, הזדקפתי בקרשי רב וראיתי את פרנץ כשהוא מושיט אלי חפסת סיגריות.

"אריבע וחצי דקות!" שמעתיי אומר. "הבסחתי ואכן, אני מקיים. קח!" תשכל הישר הורגני לקחת ולא לעורר את רוגזו של מפקד המחנה. משום שצלול הייתי לשלם על כך ביוקר, אך לא יכולתי לקחת. התעוררה בי התנגדות פיזית לקבל מחנה מידיו של יצור מעוות זה.

"תודה". אמרתי. איני מעשן! וחזרתי לעבודתי. ראיתי כיצד ידיו לופתות בחזקה את השוט. אולם הוא נמנע מלהגיב. אחר מכה על עקביו בתקיפות והלך לדרכו. לאחר שהסתלק הקיפוני חברי לגורל ושאלוני: "מדוע לא לקחת?"

"בעד תשובה כשלך, עלול היה לא רק לשכר את כל עצמותיך כי אם גם לחסל אותך בו במקום!"

האחרים פסקו:

"יפה נהגת!"

עייף הייתי, אך חשתי שנכון נהנתי והלכתי בדרך הנאותה. הית עלינו לקצר בשיחור תינו כי התקרב ובא הקאפו שמידם.

* * *

27 בספטמבר. עברנו במגרש של "מחנה הצפון" כבימים הקודמים. בשעה 10.00 ניהגש אלי קאלימאלי (אחד מאנשי הטראנספורט שלנו, צעיר שמוצאו סבאקו ושם משפחתו האמיתי היה שובאייב) ושאלני:

"סאשה, האם שמת לב לכך שהגרמנים נעלמו ונשארו רק הקאפו? מה פירושו של זה? מה אתה סבור?"

"אינני יודע. אבל כל עוד הם אינם יש לבחון את השטת. דבר זה יוכל להתעיל לנו. אתה, ברוק היכן מקומו של המשמר ומתי מתחלפים המשמרות?" לפתע התקרב אלינו יהודי פולני והודיע בלחש:

"הגיע טראנספורט חדש."

לבי מת בקרבי.

"תיכן ה...מקלחת?" — שאלתי.

"שם, מאחורי הצריף, כ־100 צעד מכאן. האם אתם רואים גדר תיל גבוהה המוסווית בענפים ירוקים? שם, ליד מנדל התצפית, שם נמצאת ה...מקלחת."

עם האתים בידיים עמדנו והסתכלנו אל הכיוון האמור. לא הבחנו בשום תנועה תבאה מאותו כיוון. שקט שרר מסביב אך אנו עמדנו, הבטנו וצפינו...

לפתע נשמעה זעקת אימים. קול אשה ואחר־כך זעקות מפי נשים רבות, שמענו קולות בכי וקריאות של ילדים: "אמא! אמא!" הקולות נשמעו כאילו מתוך חלום ביעותים

המרד בסוביבור

ממנו רוצים היינו אך איננו יכולים להקיץ. אל תוך קולות האדם התפרצה המולת אוויר הבר, מאוחר יותר נודע לנו שבחצר ליד "המקלחת" מגדלים במתכוון 300 אווירים על מנת שבקולותיהם ישתיקו את זעקות האדם. כמשותק הייתי מתוך אימה. לא פחדתי בפני המוות. החרידה אותי התודעה של חוסר האונים המוחלט בפני המציאות המפלצתית. יש למצוא מוצא כלשהו למצב זה. צריך לעשות משהו.

שלמה ליטמן ובוריס ציבולסקי ניגשו אלי כשהם חיזורים ונרגשים. ציבולסקי אמר: "מאשה, נימלט מכאן. עד ליצר יש רק כ-200 מטרים. הגרמנים עסוקים עתה ואת המשמר נסלק בעזרת אתינו."

על כך עניתי:

"אולי נצליח להימלט, אך מה יהא גורלם של האחרים? הרי מיד יחסלו את כולם. אם לברוח, יש לברוח — כולם ביחד, לא להשאיר פה איש. בוודאי יפלו אחדים בשעת מעשה. אולם אלה שיצליחו, ינקמו את נקמתנו."

"הצדק איתך!" השיב על כך ציבולסקי. "אולם אמור לדחות זאת לזמן רב. כשיבוא החורף יירד השלג, נטביע בו עקבותינו תוך כדי מנוסתנו, והללו יסגורנו, ובכלל, בחורף קשה יותר להסתתר ביצר לתקופה ארוכה."

"אם אתם גותנים אמוכם ב", המשיכתי, "חכו ושימרו על לשונכם, אף מילה על כך ולשום אדם. בבוא המועד המתאים, אניד מה וכיצד לעשות."

מיוחד הייתי עם רבים מהחברים בסוביבור, עוד מתקופת שהותנו במינסק. בקשר מיוחד קשור הייתי אל שלמה ליטמן שהיה קומוניסט. נגר רהיטים לפי מקצועו ומצאן מווארשה. הוא ישב בפולין מספר שנים בבית-כלא. לאחר המאורעות של שנת 1939 * נמלט למינסק. הוא היה אדם בעל קומה ממוצעת, רזה, עיניו שקועות עמוק בחוריהן ואפו צר. היה בעל סרן פנימי רב, סטורי ובעל שכל בריא. הייתה לו השפעה טבעית על בני האדם. כיוון שהשכיל לנהוג בהם, כולם רחשו לו אמן ובשעת הצורך ביקשו את עצתו. אנחנו כצמד, תיכננו כבר לא אחת בעבר — בריחה אל איזור הפארטיזאנים, אך עתה דובר היה על בריחה המונית. היה זה מיבצע שדרש אחריות רבה וצריך היה לתכנן הכל בוהירות וביסודיות.

סבור אני שמחובתי להוסיף פרטים על תולדות חיי, מניין אני בא ומה היו מעשי עד לאותו זמן. עליו אני מספר בכתיבתי.

נולדתי בקרמנצ'וק בשנת 1909. מאז שנת 1915 התגוררתי עם משפחתי בעיר רוסטוב שעל הנהר דון. שם סיימתי ביה"ס כללי, בן שבע כיתות, וכן ביה"ס למוזיקה. לאחר מכן, נתמנתי כפקיד סובייטי. עבדתי עם חוגים דראמטיים ומחיקאליים. סמוך לפרוץ המלחמה ניחלתי להקות דרמטיות של חובבים.

עם פרוץ המלחמה הגדולה להגנת המולדת ** נויסתי לצבא בדרגת סגן ראשון. בהיותי בחזית בשנת 1941, הועלתי בדרגה ועבדתי במטה הבאטליון והגדוד.

באוקטובר 1941 נשביתי. שם חליתי קשה בטיפוס ואך בקרשי ניצלתי ממוות. כיוון שכל השבויים הסובייטיים שחלו בטיפוס נידונו למיתת, אולם עלה בידי להסתיר את דבר

* חכונת. כמובן לפרוץ מלחמת העולם השנייה. ההתקפה הגרמנית על פולין — 1.9.1939.
** בדרך זאת מכנה ברית המועצות את המלחמה עם גרמניה הנאצית. פתיחת המערכה הזאת, שהיוותה למעשה חלק של מלחמת העולם השנייה — 22.6.1941.

מחלתי ובאופן כזה ניצלתי. במאי 1942 ניסיתי לברוח אך נתפסתי עוד באותו יום. יחד עם עוד ארבעה שבויים. אנו נשלחנו למחנה צונשין בבוריסוב ומשם — למינסק. למינסק הגענו בסתיו 1942. בעת הבדיקה הרפואית קבעו הגרמנים כי יהודי הגנאי והוסיבוני יחד עם האחרים, במקום המכונה „המרתף היהודי“. שם נשארו כ־10 ימים. במרתף שררה אפילה בה עבה, עד כי לא ידענו להבחין בין יום ללילה. כל אותם ימים לא הוצאתי החוצה אפילו פעם אחת. המזון היומי שלנו הסתכם ב־100 גרם לחם וספל מים. ב־20 באוגוסט 1943 נשלחתי למחנה הי.ס.ס. ברחוב סירוקה ושם שהיתי עד ה־18 בספטמבר 1943.

אלו הם תולדותי היי בקצרה. עד בואי לסוביבור.

* * *

בואנו לסוביבור, כלומר, בראש של השבויים הסובייטים. עשה רושם גדול במחנה. כולם ידעו שאינם מתנהלת מלחמה עם האויב והנה, הגיעו לכאן אנשים שמזו זמן רב הם מנותקים משדה הקרב, אך אעפ״כ הביאו עמם למחנה מרחח הלחימה ומנסיונם הקרבי. כולם הביטו בנו מתוך סקרנות ותקווה. הקשיבו לדברינו מתוך עניין. האמינו כי בינינו חייבים להימצא אנשים בעלי תושיה, אשר יגלו יוזמה, ויעשו מעשה ואמנם, הם ציפו לכך. מתוך השיחות עם האסירים הוותיקים, רעל ספך הסתכלויות אישיות שלי, יצאתי לעצמי תמונה על אירגוני הפנימי של המחנות. המחנה שלנו, בו שכנו צריפים בהם התגוררנו, נקרא „מחנה מס' 1“, כאן היו הסדנאות של החייטים והסנדלרים, נגריות, פחיות והמטבח. מעט גבוה יותר היה מונח „מחנה מס' 2“, בו עסקו במיון החפצים של הנרצחים ובו שכנו גם המחסנים. „מחנה מס' 3“ היה קצת מרחוק יותר ובו היו תאי הגאונים, וממש למעלה, על פני הגבעה שכן המחנה שמכונה „המחנה הצפוני“, מאחר יותר נודע לי כי במחנה זה נמצאו מחסני הנשק, חדרי המשמר, הוברה לי גם היכן מצוי המוסק, איפה גרים הקצינים ובכלל, כל מה שנחשף היה לדעת. נוסף על הגדר הראשית שהקיפה את כל שטח המחנה, כל חלק בנפרד וכל מעבר היו מגודרים אף הם בחוטי־תיל. ב־28 בספטמבר, בשעת הפסקת הצהריים, התקרב אלי שלמה ליטמן, אותו יהודי שפגשנוהו ביום הראשון לבואנו הלום ואשר סיפר לנו על המתרחש כאן.

„בוקר טוב, איך חולך?“

„כמו שעון כאשר מותחים אותו. חולך.“

נשמע קול ציפצוף ראשון הקורא לעבודה.

„המתן רגע, אני רוצה לשוחח עם חברך.“

„איה?“

„עם זה שאינו דובר אידיש. תביא אותו בערב אל צריף הנשים.“

„מדוע דווקא אל צריף הנשים?“

„כחור נאה, ינעים זמנו עם נשים.“

* במקום זה מביא המחבר, קטע מצדות של אחד מאסירי המחנה, שהושמעה באוזני כבד אחרי השיחרור, מעד עליו מסתמך פיציורסקי הוא בער פיינברג מווארשה, בער פיינברג הנזכר הוא זהה עם דב פיינברג, ניציל מסוביבור, זמני כיום ברמלה, עדותו של פיינברג מצויה בארכיון „מורשת“ ותפורסם באחד מהגליונות הקרובים של כתבי־העת שלנו.

המרד בסוביבור

נשמע קול ציפצוף שני וכל אחד פנה אל מקום עבודתו. בשעת העבודה לחש לי שלמה כי אלך אחריו, עלי לבקש רשות לצאת לצרכי. עשיתי כן. הוא מסר לי את תוכן שיחתו עם היהודי ממחנה מס' 2.

„הבחורות רוצות להכירך“ אמר שלמה.

„שתלכנה לכל הרחותי“.

ואני סבור שיש פה משהו חשוב. הוא ודאי לא בא אלינו עם ענין כזה ללא מונח. „מיהו?“

„אומרים שהוא חייט ושמו ברוך“.

„טוב, נלך לשם שנינו“.

בערב הלכנו אל צריף הנשים. היו שם כ־150 נשים ונערות יהודיות מארצות שונות. אך נכנסנו ומיד הוקפנו מכל צד. נשאלו שאלות על בריה"מ, על המצב בחזית, מתי — לפי דעתנו — תבוא סופה של המלחמה. מי ינצח? סיפרנו כל שהיה ידוע לנו. כיצד גירש הצבא האדום את הגרמנים ממוסקבה, איך רוסקו הגרמנים בקרב שליד סטאלינגראד, כיצד חלמו בהם בסביבות קורסק. סיפרנו כי הצבא האדום הגיע כבר עד לנייסטר והוא ממשיך לתתקדם.

„מספרים שברוסיה פועלים הפארטיזנים והם גורמים טרדות רבות לגרמנים. האם יש אמת בשמועות?“

„אמת ויציב! הגרמנים לא העזו לצאת ממינסק בשיירה המונה פחות מעשרה אוטומובילים, וגם שיירה זו צוידה היטב במכונות־יריה וברימונים. בסביבות מינסק היו מעלים מדי לילה באוויר רכבות גרמניות“.

כולם הקשיבו בנשימה עצורה. לאלה שלא הבינו רוסית, תירגם שלמה את הדברים לאידיש. אחד תרגם לשני — לגרמנית. הולנדית ועוד.

„הגידו?“ נשמע קול רועד מהפינה. „האם יש פארטיזנים רבים כל־כך, מדוע אינם מתקיפים את המחנה שלנו?“

ענתי:

„לפארטיזנים יש משימות משלהם שעליהם לבצע. את עבודתנו שלנו לא יעשה איש זולתנו“.

ברוך לא הגיע והיה עלינו להתפזר. נפרדנו ויצאנו.

ב־29 בספטמבר בשעה 6.00 בבוקר, העמידו הגרמנים את כל 600 הנברים והגשיט שבמחנה, סידרום בשיירות הובילום למסילה הצדדית שבמחנה. שם עמדו שמנה קרונות עמוסים לבנים. צווינו לפרוק את הלבנים. כל אחד טאיתנו נטל 6–8 לבנים בבת־אחת ותוך ריצה עבר כ־200 מטרים, שם הניחם והיה חוזר בחזרה כדי ליטול לבנים נוספות.

ליד הקרונות עמדו אנשי ס.ס. שניהלו את העבודה. כל סטייה ולץ הקטנה ביותר, היתה עולה לו לאדם במלקות שוטים. הכל התנהל תוך ריצה. ועל כן אין להתפלא שנוצרו פקקים. ליד כל קרון עבדו כ־75 איש. היינו דורכים איש על רגלי רעהו. את הלבנים היה צריך לתפוס אגב מעופן וכאשר בתוך המחומה הכללית, היתה נשמטת לבנה ונופלת לארץ, היתה האחראי לכך, סופג מיד מלקות. שריקות הצליפות נשמעו באוויר ללא הרף. היינו שטופי זיעה. עינינו כמעט ויצאו מחוריהן מרוב מאמץ וכמעט וקרסנו תחת עומס הלבנים.

במשך 50 דקות נפרקו כל הקרונות ואז סידרנו שוב בטורים ושלחנו בחזרה למתנה. הגורם לחיפזון היה כואו של טראנספורט חדש של נידונים, שחיכה כבר מאחרי גדר התיל. 80 איש מבינינו ואנוכי בתוכם. הובלנו לעבר ה.מחנה הצפוני. שם חילקנו לשתי קבוצות: 40 איש חטבו עצים חשאי וכתוכם גם שלמה ואני, עבדנו בצריפים. כעבור זמן קצר ניגש אלי אסיר שבא ממתצר ואמר:

„סאשה, אנחנו בורחים ומיד!“

„איך זה? מי קבע כך?“

„אנו חשבנו על כך. על המשמר נשארו רק חמישה נאצים. נחל אתם והחדור ליערות.“

צעד כזה מתוך קלות דעת, עלול היה להמיט עלינו אסון. השתדלתי לתפציר בצעיר, ניסיתי לשכנעו כי יש להימנע ממעשי פזיונות.

„קל לומר אך הרבה יותר קשה לבצע. השומרים אינם עומדים ביחד. אחד תצליח ואולי לחסל, אך השני יפתח עליכם באש. וכיצד יש בדעתכם להתחנך את חוסי התיל? כיצד תעברו את שדה המוקשים? בשעת מעשה תרי לא יהיה זמן להרהורים. תרי די בדקה אחת כדי שהגרמנים ישמידו קול אוזקת. ייתכן ואחד מכם יצליח להימלט, אך מה יהיה גורלם של היתר? של אלה העובדים בצריפים ואינם יודעים דבר? תרי הגרמנים ישמידו כולם. אתם טרענים שעתה שעת הכושר לברוח. אך אין זה כך. אני סבור שלאחר הכנות מתאימות ניתן יהיה לבצע את הברחה. ולו גם בתנאים קשים יותר מאשר בתנאים קלים לכאורה. אך ללא כל הכנה מוקדמת. זוהי דעתי אני, אך אתם יכולים לעשות ככל העולה על רוחכם. לא אפריע לכם, אך גם לא אסייע בידכם.“

דוכני כי דברי שיכנעו אותם. כי כולם חזרו לעבודתם אורה הפסיקו באמצע.

באותו ערב נפגשתי עם ברוך. הוא התחיל בכך שהסתמך על דברי אותם אמרתי בצריף הנשים: „...את עבודתנו שלנו לא יעשה איש זולתנו...“ דברי כפי שטען, עשו רושם רב על כולם. האנשים הבינו את משמעותם. הצרה היא שבאותה פגישה נוכח גם ברנש אחד גבוה וריח. בעל עין סתומה. אפשר ולא השגחתי בו היות רעמד בצד. זהו הקאסר בזצקי. הוא התגלמות של מנוול ועלינו להיזהר מפניו.

„אין לי כל סיבה לחשוש מפני איש.“ אמרתי. „אין בדעתי לעשות כלום מלבד מילוי חובותי.“

„אני מבין.“ אמר ברוך. „ברור לי היטב מדוע אתה חייב לדבר כך. אך למרות הכל אנחנו חייבים להגיע לידי הידברות. פרנץ נתן לנו פעם להבין שהיטלר הוציא צו. שיש צורך להשאיר אותו מסויים של יהודים בחיים. ואנחנו העובדים במחנה זה, כלולים באחר זה. דמה בנפשך שישנם בקירבנו סטוטסמים כאלה, אשר נתנו אמון בבדידות הללו. סבורני, שאתם לא תחכו כאן בזיבוק ידיים. עם זאת, תאם נתתם אל ליבכם מה יעלה בגורלנו באם אתם תיטלטו מהמחנה? תרי הגרמנים לא יכולים להרשות לעצמם ש„סודות“ המחנה ייצאו לאור העולם. באם יוכיח מאן־דהו שברחה מהמחנה היא בדרך האפשרי, הם יחסלו את כולנו. דבר זה ברור ללא כל צל של ספק.“

„אמר לי, כמה זמן אתה במחנה הזה?“ שאלתי.

„קרוב לשנה.“

„כלומר, גם אתה מאמין שהגרמנים ישאירו אותך בחיים? אני מאמין בכך כסוף. מדוע, אם כן, אתה מניח שיש בדעתי לברוח?”

„אל תלך” נאחז ברוך בכנף בגדי. „הקשב לי עוד רגע קט. אתה משתומם שלא ברחנו מכאן עד כה. דע לך שחשבנו על כך לא אחת. אך איננו יודעים כיצד לבצע זאת. אתה אדם סובייטי, איש צבא. קבל זאת על עצמך, אמור לנו מה עלינו לעשות ואנו נציית להוראותיך. ברור לי, אינך גותן בי אמת. הצדק איתך. הרי כמעט ואינך מכירני, אך אם כך או אחרת, עלינו להגיע לידי הידברות. אני מצהיר בשם קבוצה מסוימת שכולנו נוחנים בך אמת. התחל איפוא.”

התבוננתי בו. הוא היה אדם נמוך קומה, עבה, בעל קלסתר פנים רציני, כן ונבון. הוא מצא תן בעיני.

„יקרה אשר יקרה, אני מודה לך שהזהרתני בפני אותו בוציקר” אמרתי. „הרי אתה ותיק במחנה הזה. אז אולי ידועה לך תוכנית שדה המוקשים?”

הסתבר שאסירי המחנה, הם שחפרו את הבורות להטמנת המוקשים. לברוך היו ידיעות חשובות בשטח זה. גמרנו אומר לקיים את הקשר בינינו להבא. באמצעות שלמה, שוב הלכתי לצריף הנשים.

על הדרגשים התחתונים שכבו הנשים ה„מזרחיות” (כך כינו כאן אלה שבאו מהתחום הסובייטי). דרוש היה אך רגע קט של רגיעה, על מנת שאנשים אלה, המיוגעים וסחוטרים בשל עבודת הפרך, רצב ומלקות, ישונו ויצורו לחיים. הגב היה מזדקף, העיניים נוצצו ואפילו קול צחוק היה נשמע כאן. השיחות נתגלגלו.

על מה דיברו כאן? על המלחמה וסיכוייה, על ארצות, ערים, מדע וטכניקה, על היאטרון וספרות, על הניגודים שבטבע האדם ועל עתיד האנושות. כאן שרו ונכו, כאן התנשקו. במקום זה נולדו רגשות של אהבה וקנאה, כל מה שלב האדם מסוגל לחוש ולהכיל — הכל היה מצוי גם כאן.

עוד אתמול הבחנתי בכחורה צעירה, בעלת שיער קצר ומתולתל בנוון ערפתי, היה בה כשהו מיוחד אשר עורר מיד אומן אליה. היא היתה תולנדיה, התקשינו להבין זה את זה, אך חשבתי שאולי מוטב להתחלה שאין לנו שפה משותפת. באם אשב לידה, בתור הסוואה, דברי לא יהיו מובנים לה ואוכל תוך כך להחליף דברים על הנושאים המעניינים אותי. שלמה ואנכי ניגשנו ישר אליה וערכנו מיכרות.

אני דיברתי רוסית, שלמה דיבר אידיש והוא גרמנית. השיחה התנהלה בעזרתו של שלמה. דבר זה נרם לעתים לאי-הבנות קומיות אשר עוררו את צחוקם של המסובים. מאז, נהגנו להיפגש מדי ערב. לוקה היה שמה. עם הזמן למדנו להבין איש את רעותו, היא היתה בעלת תפיסה מחירה והיתה מבינה את כוונותי מתוך חצאי רמזים. על אף העובדה שהיתה צעירה מאוד, כבר הספיקה לעבור הרבה בחייה.

עברו עלינו ימים אחדים קשים. הגיעו שני טראנספורטים עם קורבנות חדשים, ושוב נשמעה המולת האורזים המכוונת להשתיק את זעקות בני-האדם. באחד הערכים של אותם ימים, נפגשתי עם לוקה בחוף. ישבנו על ערימת לוחות. היא הירבתה לעשן. שאלתי:

„לוקה, בת כמה את?”

„בת שמונה-עשרה.”

„ואני בן שלשים וחמש. יכולת להיות בתי. אם כן, עליך להישמע לי.”

"בבקשה, אני שומעת."

"הפסיק לעשן כליכך הרבה, איני טובל זאת."

"איני יכולה להיגמל, העצבים! האם אתה מבין זאת?"

"אני מבין, העצבים, גם ברוסית אומרים עצבים." אך במקרה זה, זהו אך הרגל רע.
אל תאמר זאת סאשה, האם ידוע לך היכן אני עובדת? אני עובדת אצל השפנים.
שם, מאחורי גדר העצים, מבעד לחרכים רואים כיצד מובילים במתנה מס' 3, בני-אדם
צירומים, גברים, נשים וילדים, שעה שאני מסתכלת בהם אני רועדת כבקדחת, אך איני
יכולה להימנע מלהביט בהם. אחדים מהם, תוך צעידה אלי מוות, מתוך תחושה כאילו יש
אזון שומעת, שואלים: "לאן מובילים אותנו?" ואני רועדת ושותקת. מתעורר בי הרצון
לצעוק, להזהיר, לגלות להם שאל המוות הם מובלים, אך האם יש בכך תועלת? דומה
כי זה עלול עוד להחמיר את המצב, וכך, מבלי דעת את האמת האיומה, הם צועדים —
שקטים, ללא דמע וקול, הם אינם משפילים עצמם בפני תלייתיהם, אך המצב הוא ללא
נשוא. סאשה, זה איום..."

באותו ערב התודתה בפני לוקה שאינה הולנדית כי אם יהודית גרמנית. משפחתה
התגוררה בהמבורג. אביה היה קומוניסט. עם עלייתו של היטלר לשלטון, ניסו לאסור אך
הוא הספיק להסתתר. את אמה חיכו ותבעו טמנת להסגירו, גם על לוקה אימו במכות.
באם לא תספר היכן מתחבא אביה, היא בכתה אך לא סיפרה דבר. היא ידעה היטב שאסור
לה לספר על אביה ועל אלה שנהנו לבקרו. לאחר מכן, נמלטו כולם להולנד. בערבים היו
מתאספים אנשים רבים אצל אביה והיו מקשיבים לשידורי רדיו מוסקבה. כאשר נכנסו
הגרמנים להולנד, הספיק אביה להימלט שוב, אך היא, אמה ושני אחיה נתפסו והוכלו
לסוביבור. את שני אחיה רצחו ואילו היא ואמה נשארו לעבוד במחנה.
סאשה, אמור! האם פה יהיה קיצנו?"

* * *

הודעתי לברוך באמצעות שלמה, כי יש ברצוני לראותה, ביד באוקטובר נפגשנו
ושיחקנו שחמט. תוך כדי המשחק ניהלנו שיחה. עניין אותי אירגון השמירה במחנה,
וברוך סיפק לי אינפורמציה ממצה למדי. שאלתי האם עומדים לרשותו במחנה השני,
בין בעליהמלאכה, אנשים מהימנים.

"אתה רק תגיד: מה, היכן ומתי תוכל יבוצע?" ענה ברוך.

"אני לוקח בחשבון את תגרוע מכל, יש בכיסי תוכנית נוספת למקרה של כשלון, אך
לפי שעה לא נדון עליה. הנגריה נמצאת במרחק של כחמישה מטרים מגדר התיל, רחב
שלוש שורות הגדר — 4 מ', שדה המוקשים משתרע על שטח של 15 מ' / ניקח בחשבון
עוד 4 מ' — המרחק שלאחר שדה המוקשים ועוד 7 מ' מהנגריה ועד לתגור, בסך הכל —
35 מטרים, יש צורך לפרוץ תעלה תבוקת המוצא תהיה התגור אשר בנגריה. צריך לחפור
בעומק של 80 ס"מ בדיוק, כי בעומק של 30 ס"מ מגנחים המוקשים ומתחת לעומק זה
ניתקל במים זורמים. אם נחפור תעלה של 75 על 75 ס"מ, יהיה עלינו להוציא כ-20 קוב
אדמה אשר אותה עלינו להסמין לפי שעה מתחת לנגריה, תוך כדי עבודתכם, עליכם
לגלות מקומות נוספים לשם ניתן יהיה לסלק את האדמה. לחפור אפשר יהיה רק בלילה.

* עצבים = Nerty, ברוסית, זהו ברוב שפות אירופה.

המדר בסוביבור

רצוי היה לגלות בינינו מוטעה שיפקח על תהליך התפירה. תפירה של 20 קרב אדמה, תארך כ־15 עד 20 יום. החיסרון שבתוכנית הוא: החשש ש־600 איש בשורה עורפית, אנב וחילה על ארבע, לא יצליחו לעבור 35 מ' בזמן הקצר שיעמוד לרשותנו מהשעה 11.00 בלילה ועד עלות השחר. עלינו לקחת גם בחשבון שבזמן הזה נצטרך להספיק גם להתרחק הרבה משטח המחנה. איננו יכולים להיות בטוחים שבזמן הזה לא תפורענה מריבות בין האסירים. יהיו ודאי כאלה שירצו להיות הראשונים, אחרים עלולים להקים מהומה, משום שעדיין הם מאמינים בתבטחותו של היטלר, כי שמורה להם הזכות להיוותר בחיים ועל כן לא ירצו להתכנן. לכן, נא, שקול נא היטב את הצניין ותתייעץ גם עם האחרים."

בסדר, ומהי התוכנית השנייה?

"עליה יש עוד לחשוב. היא קשורה בהתקפה על קבוצה של קצינים גרמנים המפקדים על המחנה. בשלב זה, אני מבקש שתכינו 70 סכינים מושחזות היטב, או תצרים, אחלק אותם בין החברים החזקים ביותר, כדי שנהיה מוויינים בצורה כלשהי במקרה של כשלון. בהמשך, חשוב ששלמה ואנוכי נתחיל לעבוד בנגריה, משם נוכל לכוון ביתר קלות את העבודה ולבחון את אשר יש לעשות."

בסדר, הכל ייעשה עד כמה שאפשר. עוד דבר יש לי לומר לך: בקבוצה שלנו, בין הצעירים, ישנו צעיר ושמו מוניק. הוא עובד ליד הצריפים. הקאפו שלו הוא גיניק. הוא, הקאפו, ביקש שנאפשר לו להצטרף לבריחה. מניק התחמק ממתן תשובה בטענה שאינו יודע דבר, אך אישית הוא סבור שעלינו לקחת גם קאפוס, אם כי בדצקי מנוול."

מה צנית לה, למניק?

אמרתי, שעלי להיוועץ בך, כי איני יכול להחליט על כך בעצמי."

ודא, אילו היו הקאפוס לצדנו, היינו זוכים בקלף חשוב, ראשית, משום שהגרמנים בוטחים בהם, שנית, להם יש אפשרות להתנועע במחנה בחופשיות רבה, אבל מי יודע? אולי טומנים לנו פח?

שלמה הבטיח שכנוע לקאפו עוד תינתן לו תשובה. רעתה יש להתפור.

ב־8 באוקטובר הגיע שוב טראנספורט. בשעת בוקר בחר מנהל הנגריה, יאנק, שלושה אנשים מתוך השיירה לשם עבודה בנגריה. בין שלושה אלה היינו שלמה ואנוכי. בערב מסר ברוך לידי שלמה 40 סכינים גדולות ומושחזות כהלכה.

ב־9 באוקטובר בבוקר ספג גרישה 25 מלקות שוט על שעסק בחטיבת עצים בישיבת. היה זה בכלל יום רע ועד הצהריים הוכי כ־30 איש.

בערב, רץ קאליטאלי כשהוא מוועז:

"אתה ישן, ופה שמונה אנשים מתכננים בריחה להיום. הם הציעו לי להצטרף, עשה כבר את אשר היה בדעתך לעשות."

נטרפה דעתך? של מי הרעיון הזה? מיהו היוזם?

גרישה. הוא נמצא עתה בצריף הנשים."

אני הולך מיד לשם?

מצאתי בצריף הרבה אנשים. ניגשתי ישר אל לוקה, נטלתי ידה וביקשתיה לצאת עמי לחצר. אולם היה קשה להתחמק משם. הכל חקיפוני וחירבו שאלות: "מה נשמע?" "מה יהיה?"

ידוע לי רק מה שידוע גם לכם." ענית, אל גרישה זרקתי כאילו דרך-אגב :
 "צא לתצר. לוקה רוצה לשוחח איתך."
 אך הספקתי להתיישב ליד לוקה וגרישה הופיע :
 "לוקה, האם קראת לי ? מה ברצונך לומר לי ?"
 היא ניבטה בו בחמתון ואילו אני אמרתי :
 "זאת לא היא. אני הוא שרציתי לדבר איתך. קאלימאלי טוען שאהם מתכננים לברוח
 עוד היום."
 "אמת. ברא עמנו ?"
 "כיצד יש בדעתכם לבצע זאת ?"
 "פשוט. ליד בית-השימוש התאורה חלשה מאוד. שם נחתוך את הוטי התיל. נזחל
 בשקט, נחסל את השומרים ונסתלק."
 "באמת. פשוט מאוד. ואתם מניחים שכבר תהיו בצד השני. והאם חשבתם לרגע על
 אלה הנשארים כאן ? הרי צפויה להם סכנה של חיסול מיידי ?"
 "וכי מי אשם בכך ? מדוע רק יושבים ואין עושים מאומה ?"
 "האם הצעת להם משור ?"
 אני נמצא במחנה זמן קצר בלבד. והם, מדוע המתינו זמן רב כל-כך ?
 "גרישה, הנה לזה. יש כאלה הדואגים לכך. אל תפריע ?"
 "מי עוסק בכך ? אולי אתה ?" אסר באירוניה.
 "אולי אף אני."
 "כן. אתה עוסק. אבל אתה נמצא כאן על הלוהות."
 התאפקתי שלא לצאת מן הכלים :
 "חזל לדבר אלי כך ! אם הינך מעוניין, אצרף אותך לרשימת האחראים. תקבל משימה
 לביצוע. לפי שעה איני רשאי לגלות יותר."
 "איננו מוכנים להמשיך ולחכות. היום נלך ?"
 "אם כך הוא הדבר, אדבר איתכם בלשון אחרת. אילו לא היו פועלים בעניין זה,
 היה הצדק איתכם. אולם ההכנות במצב מתקדם ביותר, כל העניין כולו אינו אלא שאלה
 של ימים ספורים בלבד. הכוונה היא להוציא מכאן את כל האנשים. ואתה ואנשי קבוצתך
 מצפצפים על כולנו ומתכוונים לנפץ את כל תוכניותינו, רק משום שנדמה לכם שתצליחו
 להיסלט מכאן. דבר זה לא יקום ולא יהיה. אם יתה הכרח בדבר, אציב אנשים בכל
 מקום..."
 "מה תעשה, תהרוג אותי ?"
 "אם יהיה צורך בכך, אעשה זאת."
 "אם כן אין לי מה להוסיף ולדבר איתך ?" אמר גרישה ופנה והלך לו.
 ביקשתי מלוקה שתמתין לי. ואנכי חזרתי אל הצריף ושם, במלים ספורות, סיפרתי
 לשלמה על המתרחש. תורתי לו להציב מיד אדם משלנו ליד בית-השימוש, אשר ישקיף
 על הנעשה בקו גדר-התיל. באם יבחין במשהו חשוד, עליו להודיע לי על כך מיד.
 חזרתי אל לוקה.
 "סאשה, על מה שוחחת עם גרישה ?"
 "שטויות."

הסרד בסוביבור

"לא נכון. התוכחתם בחריפות. האם אתה סבור שאיני מבינה את תוכן השיחות שאתה מנהל עם חבריך? אני מבינה הכל. ידוע לי כי אני משמשת לך רק להסוואה. אל תבתיש, הדבר ברור."

"ובכן טוב, נניח שהדבר כך. ורי את בתו של קומניסט, והבטחת לי שאת מוכנה לקרוע את הפאשיסטים לגזרים..."

כן, סאשה, נכון. אך אני מפחדת שאם תכשלו, יובילו את כולנו למחנה מס' 3. אילו אפשר היה לברוח מכאן? אך הדבר הוא בלתי אפשרי, בלתי אפשרי..."

היא מילמלה מספר פעמים ברעדה: "מדוע זה צריך לקרות לנו, מדוע אין נותנים לנו לחיות?"

"לוקה?" הרגעתי אותה. "הבטיחי לי שלא תספרי לאיש אף מילה מכל מה ששמעת כאן."

"הרי ידוע לך שעוד בתיותי ילדה" השיבה בתוכחה. "ועוד טרם מלאו לי שמונה שנים. עינתה אותי המשטרה כדי שאסגיר את אבי, אני שתקתי. ועכשיו... הא... אתה סאשקה?"

והיא נמלטה אל הצריף כשרמעות ממלאות את עיניה.

* * *

10 באוקטובר. הבוקר, טרם יצאתי לעבודה, הבחנתי בקצין בלתי מוכר אשר ידו הברשת. אחד האסירים וחתיקים הכיר בו את גרייטש — מפקד משמר המחנה אשר חזר מהופשתו. הוא נפצע בדרכו לגרמניה, בעת שאוירונאו הפציצו את השיירה שבה נסע. ידו השמאלית טרם התרפאה כליל. ציבולסקי הציץ:

"אם פרנץ יצוה עלינו לשיר, נפתח במארש הטייסים לכבודו של גרייטש."
"בסדר. היום כולנו נשיר."

וכך היה. אוברשארפהרר פרנץ פקד אותנו במהירות וצוה עלינו לנרץ, ולנו הרוסים אמר לשיר. ציבולסקי רמז לעברנו ובדיוק בשעה שעברנו את השער, פתחנו ושרנו אחריו:

"נולדנו כדי להפוך אגדה למציאות..."

ובדיוק, כשעברנו דרך השער, כולם הצטרפו:

"יותר גבוה

מעלה

מעלה

מבונים אנו את מעוז ציפורינו." *

מארש הטייסים שלנו פגע קשות בגרייטש. נסער, בעיניים מוצפות דם ופרצוף מצוה, רץ לעברנו והחל להצליף בשוטו על ראשי המזמרים. אנו התחמקנו מהפגיעות ככל שיכולנו, אך המשכנו לצעוד ולשיר. פרנץ הביט במתרחש וצחק. לאחר מכן ניגש אל גרייטש והחל מרגיעו כשהיוך של שמחת לאיד על שפתיו. השיירה התרחקה וציבולסקי אמר בלחש:

* קטע ממארש הטייסים הסובייטים.

„כל זה אפש ואין לעומת מה שהוא ספג ממסוסינו.“

ואז פצחנו בשיר אחר.

בערב הוסינו את שלמה ואותי אל הפחחיה כדי להאזין לנגינת פטיפון. נמצאו שם כמה אסירים וביניהם גם הקאפו בוצקי. אנשי המשמר הביאו את הפטיפון שלהם לתיקון. בין יתר החפצים שבמחנה מס' 2, נמצאו כמה תקליטים רוסיים אותם ניגנו עתה בחשאי על הפטיפון. אילו היינו נתפסים ע"י הגרמנים, בוודאי היו מחסלים אותנו. אך כאלה הם חיינו במחנה, תמיד נמצאים על גבול מוות.

הפחח ריימן אפה מציות מקטח ועליהן זרה סוכר.

„מניין לכם קטח וסוכר?“ שאל שלמה.

„מהמחנה השני. בין החפצים מצאנו, כמובן, גם מצרכי מזון, אנו אוספים את הדברים בחשאי ומרכיזים אותם אצלנו.“

בוצקי פינה לעצמו מקום לידי.

„התכבדו!“ אמר וקירב את הצלחת אלי ואל שלמה.

„תודה. איני יכול לאכול.“ אמר שלמה.

„וכיצד לדעתכם, מבשלים כאן ארוחת־צהריים אותה הרי הינכם אוכלים? הרי מבשלים מאותם המצרכים. אחרים אין מקבלים כאן בכלל.“

„ארוחת־צהריים לפי חלוקת זהו עניין אחר לגמרי. אך ייתכן והצדק איתכם, אנו טרם התרגלנו ולא נוח לנו. איתכם הסליחה.“

וכדי לשים קץ לשיחה הבלתי נעימה, התחלתי לספר על תקליטים שונים, לחם נהגתי להאזין בעבר. בוצקי ניסה לרקום שיחה, אך הדבר לא עלה יפה. לבסוף, פנה אל המסגר והורה לו ליטול את הפטיפון אל המסגריה הסמוכה. ריימן לקח את הפטיפון ואנו כולנו קמנו ויצאנו מהמקום.

„בוא, סאשה.“ אמר שלמה.

„הוא יחזור מיד?“ עצר בעדי בוצקי.

תבתנתי שליד הלון המסגריה עמד כל העת צופה והשגיח על המתרחש בחצר. אכן, גם הקאפו מפחדו חשבתו בלבי.

„ברצוני לשוחח איתך.“ פנה אלי בוצקי. „אתה בוודאי משער על איזה נושא.“

„משום מה סבור אתה שעלי לדעת?“

„מדוע, אתה חושש אם כאלה מחשבותי?“

„אני מצטער, אך קשה לנו להידבר משום שאני איני מבין לא אידיש ולא פולנית.“

„עם לוקה אתה בכל זאת מוצא שפה משותפת. אני יודע רוסית. אמנם מדבר בקושי, אך מבין הכל. ואתה, אם רק תרצה, תבין אותי היטב.“

„וכי מדוע לא ארצה? מה כוונתך בהערות הללו?“

„אני מבקש ממך שלא תפסיקני באמצע. הקשב לדברי עד הסוף, ואחר־כך, תשוב. בזמן האחרון מתחולל משהו במחנה. אנשים אינם שקטים.“

„וכי מעט סיבות לכך?“

„כמובן, אולם עד בואכם אתם לכאן, הדברים נראו אחרת. ברור לי שאתם זוממים משהו. תבה ונקרא לילד בשמו: אתם מתכננים בריחה.“

„קל מאוד להאשים, אך האם יש בידך הוכחות?“

„לא! אתם נותנים בחירות רבה. אתה נמצע מפגישות עם אנשים. את הערבים אתה מבלה רק עם לוקה. היא משמשת לך כהסוואה מצוינת למעשים אחרים. והמלים שאמרת לפני ימים מספר בצריך: „את עבדתנו לא ייעשה איש וזלתנו...“ אומרות חבל. ברור לי שאתה זוכר זאת. כולם חזרו על המשפט ופירשו אותו בכל פינות המחנות. עשוי הייתי, ולו אך בשל מלים אלה. להמיט עליכם שואה, אילו אך רציתי בכך. אבל הן נוכחת שלא עשיתי כן. אני יודע שאתם רואים בי גבל ואין זה הזמן הנכון להצטרף בפניכם. אני רוצה לומר לך שגם בלי עזרתכם הכל יודע לי. עושה למען הרבה זה. הקטן הזה, ששמו דומני שלמה, בחור עם ראש. אתם שכנים לדרגש ועל כן גם יש לכם אפשרות לשוחח באופן חופשי. הכל נהיר לי אך לא בגדתי בכם ואין בדעתי לבגוד.“

„המשך ו“ אמרתי לו כאשר הפסיק לרנע.

„סאשה, צרף אותי. ביחד נעשה זאת טוב יותר ויעיל יותר. אנתנו הקאפים, רשאים לנו עקב תפקידינו. באופן חופשי בכל המחנות, זולת המחנה השלישי. אנו יכולים לדבר עם כל אחד מבלי לעורר חשד. אנא, שקול אם כן, עד כמה הדבר יכול לסייע בידכם. ודאי תשאל, מה זן הסיבות המביאות אותי להציע זאת. העניין פשוט. אינני מאמין לגרמנים. פרגץ אמנם בודה כל מיני הבטחות שאין להן שחר, ולפי שעה אנו נתנים מזכויות יתר, אך כאשר יבוא יום חיסול המחנה, יחסלו גם אותנו. אז לא נחיה יוצאים מן הכלל. הדבר ברור.“

„יפה שתבנת זאת. אך מדוע זה אתה פתג דווקא אלי?“

„כי אתה מנהל את כל העניין. בל נבזבז זמן. הן נוכחת שאני מתמצא היטב בכל המתרחש. נעשה עסק: אנו מוכנים לעזור לכם, אך בתמורה אנו מבקשים שתצורפו אותנו לברית.“

„מי זה אנו?“

„אני וקאפו גינק.“

„שמירט?“

„הוא עשוי לבגוד.“

כבר עקבתי לא אחת אחר בוצקי. מתהלך היה במעיל לא רחוק, כובע חבט של נסה הצידה, עיניו מכווצות קמעה, וכך היה מסתובב במחנה מעשה בעל-בית. השוט היה מצוי בידיו דרך קבע. לפעמים אף היה חובט באסירים, אך מעולם לא נדע לי כי הלשין על מישתו באוזני הגרמנים.

„אמור ו“ שאלתיו לפתע. „האם אתה מסוגל להרוג גרמני?“

הוא שתק לרגע, ואחר השיב:

„אם יהיה הכרח בכך למען העניין, אעשה זאת.“

„גם אם כן הגיע הזמן ללכת לישון. לילה טוב ו“ סיימתי את השיחה וחזרתי אל הצריך.

ללא ספק, הקאפוס עשויים היו להיות לנו לעזר רב. אך האם ניתן לבטוח בהם? הן בוצקי היסס כאשר שאלתיו ישירות באם מוכן הוא להרוג נאצי. אחר היה עונה על כך ללא שהיות שהוא מוכן לכל. בעצם, מי יודע למה הוא חותר. קשה להבין לנפש כזאת. לאחר שהרבינו לשוחח במיטה, נרדמנו לבסוף, שלמה ואני, בשעת לילה מאוחרת.

* * *

11 באוקטובר, הבוקר שמעתי צעקות איומות ומיד לאחריון צרורות יריה מכלים אוטומאטיים. קיבלנו הוראה שלא לצאת מבתיהמלאכה. שערי המחנה הראשון ננעלו והמשמרות הוגברו. הצעקות ורעם היריות הלכו וגברו.

מה לדעתך קורה שם? שאלני שלמה. "דומה כי הדי היריות מגיעים מתחנה הצפונית. אולי החבריה לא החזיקה שם מעמד והסתלקו?"

"לא, זה לא משם. היריות נשמעות מקרוב יותר. נראה לי שחדבר קורה במחנה השני. האם אינך שומע צעקות נשים? כנראה שהגיע טראנספורט חדש. אבל מה פשר היריות?" כעבור זמן גרם הכל.

רק בשעה 5.00 בערב נודע לנו הכל. טראנספורט. האנשים, לאחר שכבר הופשטו מבגדיהם. ניחשו כנראה מה עומד להתרחש, ועירומים לגמרי פרצו עלימנה לברוח. אך לא ניתן לברוח בתוך המחנה? הרי הם נמצאו בתוך שטח המגודר מכל עבריו. הם פרצו לעבר הוסייהתיל ושם פתחו עליהם באש ממקלעים. רבים נפגעו ונסלו וייתרם הובלו אל תאי הגאוזים.

הפעם בערו העקדות עד מאוחר בלילה. הלהבות פרצו בכוח אל הרקיע הסתווי והאפל. והאירו באוראימים את המחנה כולו. נאלמנו מרוב דאבה. בזעם אינאונים היכנסנו באש. בה נבלעו גופות אחינו ואחיותינו.

12 באוקטובר, היום הזה יחקק לעד בזכרוננו. 18 איש מבין האסירים שכבו החלים מזה ימים מספר, הבוקר פרצו אל הצריף כמה גרמנים ובראשם פרנץ, אשר פקד על החולים לקום מיד וללכת בעקבותיו. ברור היה כי הם מובלים אלי מוות. בין ה-18 היה גם איש צעיר מהולנד, אשר בקושי רב עמד על רגליו. כאשר הסתבר לאשתו להיכן גוררים את בעלה, רצה בעקבותיהם תוך צעקות:

"רוצחים! אני יודעת לאן אתם לוקחים את בעלי. קחו גם אותי איתכם! אינני רוצה לחיות בלעדיו! תלינים! חיות טרף!"

היא נאחזה בורוע בעלה, תמכה בו, ויחד איתם הלכת למוות.

בצהריים נועצתי בשלמה והחלטנו לנס בשעה 9.00 בערב גרעין מהימן של אנשים לשם התייעצות. התכנסנו בנגריה. נוכחנו שם ברוך, שלמה, מנהל הנגרים — יאנק, מנהל החייטים — יוסף, הסנדלר יעקב, מוניק, אנוכי ועוד שניים נוספים. היצבנו שומרים ליד השער ובחצר של מחנה מס' 1, אשר מתפקידם היה לפקח על הנעשה ולהזהירנו בשעת הצורך.

ראשית כל, העליתי את עניין בוצקי וביקשתי מהחברים שיתייחסו לעניין. האם אמנם ניתן לקבלו לחוננו. כולם סברו כי אפשר וצריך לקבלו.

סניק יצא החוצה ועד מהרה חזר ועמו בוצקי.

"בוצקי", אמרתי, "החלטנו להזמין אותך להתייעצות שלנו. אני מניח שאתה יודע את כובד האחריות שאתה נוסל על עצמך ברגע בואך לכאן. אם ניפול בפח תהיה אחד הראשונים שיחוסל."

"אני מבין" — אמר בוצקי — "אתם יכולים להיות שקטים."

"ועהה חברים, אפרט את התוכנית:

„ראשית, עלינו לחסל את הקצינים של מפקדת המחנה. כמובן כל אחד בנפרד, בשקט, ביעילות ובמהירות. סבורני, כי כל זה צריך להתבצע תוך שעה אחת בלבד, לא נוכל להקציב לכך יותר או פחות זמן. אסור להאריך את העניין שטא ישיחו בהעדרו של מישו ויפזילו את צופרי האועקה וזה מסוכן, משימה זו — חיסול הקצינים הגרמנים — יבצעו מספר אנשים מבין השבויים הסובייטים, אותם אני מכיר אישית וידוע לי כי ניתן לסמוך עליהם. מובן שדבר זה מסוגלים לבצע רק אנשים אמיצים, נחרצים, חזקים ובעלי יד בטוחה. שניה אהת של היסוסים, או מקרה אחד של שגגה, עלולים לעלות לכולנו בחיינו.”

„בשעה 3.30 יוליך אל המחנה השני, הקאפו בדצקי, באמתלה כלשהי, שלושה אנשים אותם אקבע, והללו יחסלו את ארבעת הנאצים העובדים שם. ברוך ידאג לכך שהנאצים ייכנסו כל אחד בנפרד למקום בו צריך יהיה לחסלם. על ברוך לדאוג שמאותו רגע בו התחיל הפעולה, לא ייצא איש מפתח המחנה. במקרה שינסה משהו להקים מהומה, יש להשתיקו במקום או... אפילו לחסלו. עד השעה 4.00 מוכרח הכל להסתים, כל המבצע במחנה מס' 2.”

„בשעה 4.00 יחתכו אלה שייקבעו לכך, את חוטי החשמל המתוחים בין המחנה השני וחדרי העבודה של המשמר, יש לנתק את החוטים ולהצפינם כך, שתיקון מהיר של הקשר הטלפוני יהיה בלתי אפשרי, בו בזמן, נתחיל אנו, בהשכבת הקצינים במחנה שלנו. נזמין אותם כל אחד בנפרד אל בתיהמלאכה, בכל סדנה יסתינו להם שני חברים אשר יבצעו את פעולת ההוצאה להורג. עד השעה 4.30 הכל צריך להיות כבר עשוי. בשעה זו, בדצקי וגניק יציבו את כל האסירים בשורה. כאילו לעבודה הם יוצאים, והשיירה תפנה לעבר השער.”

„בשורות הראשונות יצעדו האנשים הסובייטים שלנו, הללו יתקיפו את מחסן הנשק ואילו האחרים ימשיכו ללכת ויחפזו בכך על המתקופים, לכשישיגו את הנשק, ידביקו את השיירה, יצעדו בראשה ויתקיפו את אנשי המשמר, עלול להיווצר מצב כזה, שהמשמר יבחין במתרחש, מוקדם מן המצופה, ויחסום לנו את הדרך באש מקלעים, אם נהיה כבר מצויידים בנשק — נפתח בקרב פנים אל פנים, אם לא נצליח להשתלם על הנשק יהיה עלינו למצוא מוצא אחר.”

„בקירבת הנגריה, לא הרחק מגדר התיל, נמצא ביתן הקצינים, אם אמנם תשטח הנה זרע מוקשים, אני מתרשם שאלה הם מוקשי אזעקה בלבד ואינם מסוכנים. באותו מקום איפוא, יהיה עלינו לחתוך את החוטים, הצועדים בראש ישליכו אבנים לפנים אשר יפוצצו את המוקשים ובכך תתפנה לנו דרך.”

„זהו תוכניתנו, שלמה ואנוכי חשבנו עליה רבות ואיננו רואים לפנינו תוכנית טובה מזו, ועתה, על כל אחד מכם לשקול אם בכוחו לבצע את המוטל עליו, מחר בערב נתאסף שוב, זיכרו חברים! אין להוציא הגת על כל שדובר כאן ובפני שום אדם, גם בפני אשה, את או ידיד.”

לא התעוררו כל ויכוחים, התפורנו לצריפים.

לאחרונה שמתי לב לכך, שהשומרים היוצאים בבוקר אל העמדות, מקבלים כל אחד 5 כדורים, בעת חילוף המשמרות הם מציגים את הכדורים בפני הבאים להחליפם. קל להשיק מכך שהשומרים הפנמיים מתפקיד, אינם מצויידים בתחמושת, כדי לוודא אם הרבר

אמנם כך, התקשרתי עם בוצקי וביקשתיו שישלח אותי למחרת היום אל המקום בו מחגורים אנשי המשטר.

ב־13 באוקטובר בשעה 10.00 בבוקר, נדרש אחד מאנשי הנגריה עלימנט לתקן את הדלתות בצריפים. יאנק שלח אותי.

ראשית, עברתי בכל המדורים של הצריף ובחנתי את הדלתות. כאשר הגעתי לחדר ריק, סגרתי אחרי את הדלת. כביכול רציתי לבדוק אותה, ואז, במהירות פתחתי את הארון. בירכתי הארון היה רובה ובמחסניהו לא היו כדורים. חגורת הכדורים, אשר הייתה מונחת על האיציטבה, אף היא ריקה מכדורים. ארון שני היה באותו מצב.

כאשר חזרתי אל הנגריה, סיפסתי אל עלית-הגג. משם אפשר היה להשקיף יפה על פני כל המחנה. משמאל לשער המחנה עברה מסילת-ברזל. מאחוריה תחנה וקצת הלאה השתרע יער. מימין, במרחק של כ־500 מטרים, גם כן יער. בדרך מוטלים היו גזעי עץ. ממול עסקו פולנים בהובלת עצים. החלטתי שאנו נברח לכיוון ימינה. באותו יום החלטנו שלמחרת היום, ה־14 באוקטובר, אנו בורחים.

* * *

ה־14 באוקטובר היה יום שטוף שמש, יום נהדר.

בלילה חלקנו לאנשים את הסכינים וכמה עשרות גרזנים שהיו נוחים להצפנה. אותם הכינו עבורנו הפחחים לפי הזמנתנו. אלה שנוקקו לכך, קיבלו גם בגדים חמים. פרטים מדויקים ידעו רק מפקדי המבצע.

עברתי אז במדור של סדנת הנגרות ומבעד לחלון יכולתי להשקיף על הנעשה בחצר המחנה הראשון. בצריף הסמוך עבד שלמה ואיתו קבוצה נבחרת. אשר מנתה 20 איש. הם עסקו בהתקנת דרגשים. קבענו שבשעה 4.00 ייכנס אונטרשארפיהרר ברג לסדנה של החייטים, על מנת למדוד הליפה. אותה תופרים שם עבורו. בשעה 4.15 יבוא מפקד המשמר לשם אותה מטרה עצמה. מפקד המחנה השלישי — גצינגר ואוברשארפיהרר גרייטש, יבואו בשעה 4.00 לסנדלריה. אלי לצריף, צריך לבוא פרגץ כדי לראות את הארונות. אונטרשארפיהרר פרידריך גאולשטיק יבקר באותה שעה את עבודתו של שלמה. בדרך יסדר ארבעה קצינים במחנה השני. את האחרים נזמין לסדנאות באמתלה זו או אחרת. האנשים שנקבעו להתקפה, עבדו אותו יום עם שלמה. הוא כיוון אותם, כל אחד בנפרד. אלי, ואני מסרתי להם את ההוראות.

ראשון בא אלי קאלימאלי. שמו האמיתי היה, כפי שכבר הזכרתי — שובאייב. ב־1940 סיים מוסד להנדסת-רכבות ברוסטוב. הוא היה איש צעיר, גבוה ונאה, כבן 25, בעל שיער שחור ומתולתל קמעה. היה שהקן, פשוט הליכות, חזק ורע טוב.

„בפניך אין לי צורך להרבות במלים.“ אמרתי לו. „בקצרה: אתה תלך עם מוניק לסדנת החייטים. קח איתך מקצוע, משוד וגרון. עליך לזכור — יש לבצע כך, שלא יספיק אפילו להוציא קול.“

„בנתי.“

„אם כך, לך! אני מאחל לך הצלחה!“

לחצנו ידיים בשתיקה תוא הלך. ביקשתיו שישלח אלי את ציבולסקי. מוצאו של ציבולסקי היה מדונבאס. הוא היה נהג משאית לפי מקצועו. היה זה גבר כבן 35 שנה.

הסרד בסוביבור

חוק ובעל מזג טוב, שמח ופספסן. צריך היה לקחת בחשבון תכונה זו ולהיזהר, אך כאשר קיבל על עצמו משימה כלשהי, היה מבצע אותה כהלכה.

"בוריס", פניתי אליו. "האם זכור לך כיצד ישבנו יחדיו במרתף? אותך אני מכיר טוב יותר מאשר את האחרים, לכן אני גם מסיל עליך את התפקיד הקשה ביותר, ייצטרפו אליך מיכאל ובנו, ובוצקי יביאכם אל המחנה השני, אל ברוך. סלו עמכם גרזנים. עליך לזכור בוריה, כי בפעולתך תלויות כל יתר הפעולות. משום שזוהי הראשונה ובאם תעלה יפה, תעודד את היתר ותוסיף להם אוסף. באם מישחו מהגלוים אליך ייתקף בפחד, עליך להתליפו באחר. פעולה מסוג זה אין לכוף על איש."

"סאשה, יהי לבך שקט. כולם מוכנים ומחכים רק לאות מצדך."

"אל תשכח לקחת את האקדחים הטעונים מהתרגום. לך והלוחאי ותאיר לך ההצלחה

פנים."

בשעה 2.00 הגיע למחנה הראשון. אונטרשארפייהרר וולטר ריבה, ולקח עמו את בוצקי ועוד שלושה אסירים. הדבר עורר אירשקט בקירבנו. משום שהיה מזוין בחת-מקלע. בדרך כלל הובילו אותנו לעבודה ללא נשק אוטומאטי. מה אם כן צפוי לנו? עובדה זו התקשרה אצלנו עם התמונה שראינו שעה אחת קודם לכן, והדבר עוד הגביר אצלנו את החשד ואת איהודאות. יאנק לבש בבוקר את מיטב בגדיו הוות וסבר שאם לברוח, מוטב עם הסוב ביותר, ראה אותו פרנץ וסאלו:

"האם עורך כאן מישחו חתונה שאתה לבוש בהידור כה רב?"

פניתי בריצה אל יאנק אשר בנגריה:

"היחודע מיד לאן הוליכו את בוצקי?"

"אבל כיצד?"

"זהו כבר עניינך. בתור בריגאדיר הינך רשאי לנוע ביתר קלות במחנה מאשר אנכי." חלפה שעה של מתיחות מבשרת רעות. לא ידענו היכן אנו עומדים. בשעה 2.00 פרץ גניק ואמר שלקחו את בוצקי אל ה"מחנה הצפוני", ושם הוא מסדר עצים עם קבוצה של אסירים, וכיוון שהלכו ללא משמר, הצטייד האונטרשארפייהרר שלא כרגיל, באוטומאט. "האם ידוע לך שחיטלנו על בוצקי להוליך מספר אנשים למחנה השני?"

"ידוע לי."

"עתה עליך לעשות זאת."

"הדבר בלתי אפשרי. איני רשאי להיכנס לשם."

"עליך לטעון שבוצקי איננו ויש עבודה לבצע. תמצא כבר תירוץ כלשהו."

"מוטב שנדחה את כל העניין למחר, כאשר יהיה בוצקי."

אולם ברור היה שאין לדחות את המבצע אפילו ליום אחד. על אף העובדה שההכנות לבריחה התנהלו בתוך חוג מצומצם, הרי חשו כולם במשהו העומד להתרחש. היו לכך מספיק הוכחות. באחד הימים הללו חל יום הכיפורים. יהודים סאמינים התפללו ופנו בתחינה אל אלוהים. מאן-דהו זרק לעברם: "אל תבקשו דבר מאלוהים, פנו אל סאשה. הוא בודאי יעזור לכם יותר מהר"י על כך השיבו הללו: "אנו מתפללים לאלוהים שיעזור לסאשקה". כולם פנו אלי בשאלות: "מה נשמע?" "מה יהיה?" ואני השתדלתי להתחמק ככל שיכולתי, אבל מה...

סיבה נוספת שאילצה אותנו להודרו היתה, שגומרסקי עמד לשוב בקרוב אל המחנה, ופרנץ על כל תחבולותיו היה כאין וכאפס לעומתו.

"לאזי" אמרתי לגניק בתוקף, "באם לא ייתרחש הדבר היום עלול להיות אבוד מחר. נחת פעם את הסכמתך ועכשיו עליך לציית ולעשות מה שמצווים עליך. אסור לסגת. אתה תמלא את מקדתי."

בעבור 20 דקות נכנס גניק אל צריפו של שלמה ומבעד לחלון ראיתי כיצד הוא ציבולסקי ועוד שניים אחרים, פונים לכיוון המזחנה השני.

אונטרשארפיהרר ארנסט ברג הגיע אל סדנת החייטים כשהוא רכוב על סוס. הוא בא שעה קלה לפני הזמן. ירד מעל הסוס שהשאירו רתם ונכנס פנימה.

לפי הידיעות שקיבלתי מאוחר יותר, נודע לי שכולם כמו כרגיל, שובאייב (קאלימאלי) ניגש אל קצת השולחן, לצדו האחד של השולחן, בפינה, הונח גרון שכוסה בחולצה. האונטרשארפיהרר התיר מעליו את תגורתו עם אשפת הכדורים והניחם עם האקדח על השולחן. כן הסיר מעליו את מדיו ואז ניגש אליו יוסף כשהחליפה בידו והחל לסדור. מוניק התקרב אל השולחן על-מנת שיוכל להשתלש בשעת הצורך על האקדח. יוסף היפנה את הגרמני כשגבו אל שובאייב, כתוך אמתלה שהואור נופל טוב יותר על החליפה. בו כרע הלם שובאייב על ראשו של הגרמני בלהב הגרון החלה הפליט קול צעקה. הסוס שבחוץ השמיע קול צניפה וקף את אוזניו. המהלומה הישניה השתיקה את הגרמני לנצח. חיש כיסתה הגוויה ונדחפה אל מתחת למיטה וכחמי הדם שעל הרצפה טרשסו עד מהרה. מיד לאחר מעשה, פרץ שובאייב אל צריפו:

"בבקשה!" אמר והגיש לי אקדח גרמני. "עתה, גם אם ירצה מישהו לסגת, שוב אין דרך חזרה."

"אני מודה לך, קאלימאלי."

התחבקנו והתנשקנו. הוא מיהר כיוון שלקח שני עמם לחופיע אצלו בכל רגע.

"שוב למקומך. כיצד התנהגו האחרים?"

"נפלא!"

שובאייב הלך לו וכעבור עשר דקות נכנס לסדנת החייטים מפקד משמר המזחנה — אוברשארפיהרר הדברס הלם. שוב לא זכה לראות אור יום. מוניק הרגו כשאך עבר את הסף.

בשעה 4.00 בדיוק בא לסדנת הסנדלרית, מפקד המזחנה השלישי — אוברשארפיהרר גצינגר. ארקדיזש רייספאפיר עמד והתקין את השרפרף וגרישה ניצב ליד הדלת. התליין האורח היה שלו ונינוח:

"היום זורחת שמש בחוץ. חם וטוב." פיססס. "האם המגפיים שלי טובות כבר?"

"בבקשה!" מסר לידו יעקב את המגפיים. "בבקשה למדוד."

"שמע יעקב," אמר האוברשארפיהרר בעת נעילת המגפיים. "בעוד חמישה ימים אני נוסע לגרמניה. אתה מוכרח להתקין עבור אשתי זוג נעליים. אל תשכח זאת."

"אתה יכול לבטוח בי שאעביע רצונה של אשת אדוני." אמר יעקב.

ואז הניף ארקדיזש את הגרון. הגושה נגררה כרגליה אל הפינה וכוסתה בסמרטוטים. את עקבות הדם מחו בעזרת חול וכבר התקרב אל הסדנה. אוברשארפיהרר גרייטשום, כדי לקבל את "הזמנתו".

בשעה 4.15 חזר ציבולסקי מהמזחנה השני כשהוא מעוצבן מאוד, אך לא איבד את השליטה על עצמו:

"כל הארבעה טובים. חוסי הסלפון מנותקים. מהמזחנה השני אין גותנים לצאת

הסדר בסוביבור

לאיש. ברוך שומר על הסדר. הוא מבקש כי יודיעו לו בעוד מועד מתי עליו להוביל את האנשים." הוא הוסיף לי שני אקדחים.

"שניים נשארו שם. אחד בידי השני בידי מיכאל."

"בסדר. לפי שעה לך אל שלמה. אל הצריף."

* * *

בשעה 4.00 הגיעה לוקה אשר שלהתי לקרוא לה.

"לוקה" אמרתי לה. "בעוד חצי שעה כולנו בורחים מכאן. לבשי בגדי גבר. כי

שמלחך לא תסכון ביער. יהיה לך קר ולא נוח בה."

"מי בורח? כיצד? על מה אתה מדבר סאשה?"

"לוקה יקרה, אל תזכזכי זמן על שיחות מיותרות!" אמרתי לה. "חיסלנו כבר כמעט

את כל קציני המחנה. אין כבר פנאי להיסוסים."

"עכשיו אני מביתה. אך עודני מזועזעת. זמן מה רב חייתי במחנה המוות. אל תשים

לב אלי רעשה את המוטל עליך."

היא פרצה בבכי. הבינתי שאין מקום לדברי תוכחה...

* * *

בשעה 4.30 חזר בוצקי עם החולית שלו מ"המחנה הצפוני". בו בזמן נראה בחצר

אונטרשארפיהרר גאולשטיך. שלמה חש לעברו.

"אדוני האונטרשארפיהרר, אינני יודע כיצד להמשיך עם הדרגשים הללו. אני מבקש

הוראות. האנשים עומדים מוכסלים."

האונטרשארפיהרר פנה לעבר הצריף. בעקבותיו הלך הקאפו שמידס. כאשר הבחנתי

בכך, רצתי אל בוצקי:

"סלק מכאן את שמידס. אסור לו להיכנס אל הצריף."

בוצקי נסל את ידו של שמידס.

"אל תלך לשם!" אמר לו.

"וכי מה?"

"אם אין רצונך לשלם בחיך, אל תתערב. כמעט כל הקצינים כבר מחוסלים. אנו

עוקבים אחרי כל צעד שלך. אני מציע לך לא להתערב."

שמידס הקשיב מהוך זעזוע עמוק לדברי בוצקי. שפתי רטטו אך הוא לא הוציא

הגה מפיו.

בפגים כבר גמרו עם האונטרשארפיהרר. שלמה הרגו. שלמה. הרצון והקטן. לבדו חלם

בעזרת להב הגרזן על מפרקתו של הנאצי ובכך נסתיים העניין.

הגיעה העת לתת את ליציאה ופרנץ עדיין בחיים. הוא לא הזדרז לראות את הארונות

ובכך שיבש את התוכניות שלנו. הוא ביקר כבר בחצר, אך אל הסדנה לא נכנס. לכן לא

סולק עדיין ראש מינהל המחנה.

הפתחים הגיעו ובידיהם ציגורות בהם טמונים היו שישה רובים טעונים. אחת הבנות

הביאה כדורים אותם אספה בדירות הקצינים ההרוגים. בינתיים נודע שאנגל, מסגר שמוצאו

מלודו, חיסל את האונטרשארפיהרר ולטר ריבה במוטך. כאשר הופיע הגרמני בפתח

המוטך כשהוא מזויין בתת-מקלע היה הדבר חשוד בעיני אנגל ועל-כן קטל אותו ללא

שהיות. הבינונו שדבר המקרה במוטך יופץ במהירות ואסור לאבד דקה אחת נוספת. אבל

מה יהיה על פרנץ?

"שיילך לכל הרוחות?" אמר שלמה. "כן או אחרת, מוקדם או מאוחר, הוא יספוג כבר את מנת העופרת שלו, גם בלעדינו. יש להסתלק מכאן ללא שהיות, חבל על כל רגע." ניצבנו מאזינים. במחנה שררה דומיית סוות, ביקשתי מבוצקי שייתן את האות. את השקט המזור פילחה שריקה חדה, שלטת שלח צעיר אחד אל המחנה השני על מנת להודיע שאנו זזים.

מכל הצדדים הובהלו האנשים.

בראשונים, נקבעו 70 איש, רובם שבויים סובייטים, שעליהם היה לתקוף את מחסן הנשק. הם הסתדו בראש השיירה, נשארו הרבה אסירים אשר לא שותפו בתוכנית ויכלו רק לנחש מה מתרחש כאן, אך לא ידעו מתי תיכנן, כאשר התחזר לחם ברגע האחרון מה אירע כן, פרצה מהומה, דחיסות ולחץ. הם פחדו להישאר מאחור ועל כן דחפו קדימה, באופן כזה ללא אירגון, התקרבנו אל השער של המחנה הראשון. כאן נתקלנו בקצין המספר, גרמני מהולנדה.

"שמעתם את השריקה, כלבים שוטים? מדוע, אם כן, אתם דוחפים כמו עדר צאן? להסתדר בשלשות?"

כאילו על פי פקודה, צצו גרוננים אחדים שהיו חבויים מתחת למעילים, והתנחלו על ראשו. באותה שעה התקרבה השיירה שבאה מהמחנה השני. נשים אחדות, סבוחות מהמראה, פרצו בצעקות, היו אף כאלו שהתעלפו. אחרים פרצו בריצה מטורפת בלי כל מחשבה ובלא כל מטרה, במצב שסדר, לא היה מה לדבר על אירגון והשכנת סדר, ועל כן צעקתי בקול רם:

"קדימה חברים!"

"קדימה!" החזיק אחרי מישחו מיטין.

בעד המולדת, בעד סטאלין, קדימה!"

כרעם ביום בהיר נשמעו הקריאות הגאות במחנה המוות. סיסטאות אלה איחדו בבת אחת את יהודי רוסיה, פולין, הולנד, צ'כוסלובקיה, גרמניה. 600 איש שהיו מרשפלים וסחריים, פרצו בקריאת "הורה!" לעבר החיים והחירות.

ההתקפה על מחסן הנשק נכשלה, אש מקלעים חסמה את דרכנו.

מרבית הבורחים פנו לעבר השער הראשי, שם, לאחר שהיסלו את המסמר, תחת חיפוי אש של רובים אחדים שהיו ברשותם, השליכו אבנים ופיזרו חול בעיני הפאשיסטים שנקרו על דרכם, פרצו בעד השער ומיתרו בכיוון היער.

קבוצה אחת של אסירים פנתה שמאלה, ראיתי כיצד הבקיעו את גדר ההתיל, אולם לאחר טילוק המכשול הזה, צריך היה עדיין לעבור שדה מוקשים שאורכו כחמישה עשר מטרים, ודאי נפלו כאן רבים מהם. אני פניתי עם קבוצה של אסירים אל ביתן הקצינים, שם ניתקנו את חוטי התיל וכך יצרנו מעבר. ההשערה שהשטח בקירבת ביתן הקצינים אינו ממוקש התאמתה, אמנם, ליד חוטי התיל נפלו שלושה מחברינו אך לא ברור אם עלו על מוקשים או נפגעו מהכדורים, כי נזרו עלינו צרורות מכיוונים שונים.

אנו כבר בצד השני של הגדר ומאחורינו שדה המוקשים. עברנו כבר 100 מטרים, עוד מאה... מהר, יותר מהר... לעבור את השטח הגלוי הארוך, שם אנו חשופים לכדורי המרצחים... מהר, יותר מהר, להגיע אל היער, להגיע אל בין העצים, להיות תחת מחסה... וכבר אנו בצל העצים.

המרד בסוביבור

עצמתי לדקה על מנת לשאוף מעט אוויר ולהפנות מבט אחורה. סחוסים, בכוחות אחרונים, רצים בשפיפה, קדימה. התקרבו אל היער. היכן לוקה, איפה שלמה?

* * *

...קשה לקבוע בוודאות כמה אנשים נמלטו מהמחנה. מכל מקום, ברור שרובם הסכריז של האסירים ברח. רבים נפלו בשטח הפתוח שבין המחנה והיער. גמרנו אומר שלא להתעכב ביער כי אם להתפצל לחוליות קטנות ולפנות לכיוונים שונים. היהודים הפולנים ברחו לכיוון חלם. משכה אותם לשם ידיעת השפה והשטח. אנו, הסובייטים, חנינו מזרחה. חסרי אונים במיוחד היו היהודים שבאו מהולנד, צרפת וגרמניה. בכל השטח הנרחב שהקיף את המחנה, לא היתה להם שפה משותפת עם איש.

היריות ממקלעים ורובים, שטירטרו בעורפינו מזמן לזמן, הקלו עלינו קביעת הכיוון הרצוי. ידענו שמקור היריות הוא המחנה. הקשר הטלפוני היה מנותק, בידי פרנץ לא היו כל אמצעים להזעיק עזרה. הדי היריות הלכו ונתרחקו עד שנאלטו.

כבר החשיך כאשר שוב נשמעו הדי יריות ממרחק רב. כנראה שהיו אלה רודפינו. כאשר הבחינו החברים שעצמתי, התקרבו אלי בוריס ציבולסקי וארקדיוש וייספפיר. "איפה לוקה, איפה שלמה?"

איש לא ידע להשיב לשאלתי. הצעתי שנמשיך ללכת כל הלילה. הסתדרנו בשורה עורפית. בראש צעדתי אני כשבעקבותי ציבולסקי ובסוף צעד ארקדיוש. ציויתי: "לא לעשן, לא לדבר. לא לפגר ואף לא להתפרץ אל ראש הסדר. במקרה של רקטה, יש להיטקב על הקרקע ללא אומר. יקרה אשר יקרה. אין להיחפס לבהלה!"

התחלנו צועדים.

מזמן לזמן, מצד זה או אחר, הצטרפו אלינו אנשים חדשים. את כולם שאלתי האם ראו את לוקה או את שלמה. איש לא ראה אותם.

יצאנו מן היער. הלכנו שלושה קילומטר בשדה פתוח. עד שהגענו לחעלת מים פתוחה ברוחב של 5-6 מטרים. התעלה היתה צמוקה מאוד ולא ניתן היה לעוברת בהליכה. כאשר ניסיתי לעקפה, הבחנתי בקבוצת אנשים שהיו במרחק של כ-50 מטרים מאיתנו. מיד השתרענו על האדמה ושלחנו את ארקדיוש לסיוור. תחילה זחל על בטנו, אך כעבור רגע התרומם והגיע אל האנשים תוך ריצה. כעבור דקות ספורות חזר.

"סאשה, אלה הם משלנו. הם מצאו על גדות התעלה גזעי עץ וחריהם עוברים על פניהם לעברה השני. קאלימאלי מצוי ביניהם."

בדרך זאת חצינו את התעלה.

שובאיב לא ידע לספר דבר על לוקה, אבל את שלמה ראה. הוא נפצע עוד סרם הגיעו ליער. על אף פציעתו רץ עוד כשלושה קילומטר וכאשר שוב לא יכול היה להחזיק מעמד, התחנן בפני חבריו שיירו בו. היהודים הפולנים פרשו עליו חסותם והבטיחו כי לא יפקירוהו.

עבורי היתה זו ידיעה גוראק ומכאיבה. להינצל מהמחנה ואחר כך להיות מוטל בחוסר אונים בדרך אל החופש... אנו היינו כשני אחים. לילות רבים שכבנו על הדרגש ולא מתן הנזמה לעינינו. ואז גם הרבינו לשתות על גרשאים רבים כליכך. שכלו הכריא השלוות שבו נסכו בי כוח בשעות הקשות ביותר. את ההקוממות תיכננו יחדיו. הייתי נרעץ בו בכל פרט ולו הקטן ביותר. מה עלה בגודלו? האם עוד אראנו או אשמע עליו אי פעם?

ולוקה? היא נתנה בי אמן רב כליכך, מה איתה?

הפליגה שלנו מנתה כבר 57 איש, עברנו עוד כ־5 קילומטרים ואז שמענו קול טירטורה של רכבת החולפת בקירבתנו, לפנינו השתרע מרחב שהיה מכוסה בשיחים גמורים, עצרנו כי עלה השחר, היה עלינו לחשוב על מקום בו נשהה במשך שעות היום, ברור היה כי במשך היום יחפשו אחרינו, שיצרנו כי אם נבחר במקום מסתור את השיחים הנמוכים והקלושים, שפזורים היו בסמוך למסילת הברזל, לא יעורר הדבר חשד, לאחר התייעצות קצרה עם ציבולסקי ושובאייב, החלטנו לשהות במקום זה במשך כל שעות האור, צריך היה להסוות את המקום ולשכב שם ללא תנועה ובשקט נמור, שלחתי כמה אנשים לסרוק את השטח ביסודיות רבה, ולאחר שהתברר שהכל כשורה, נשכבנו.

עלה היום וגשם דק ירד, עתה, לאור היום ניתן היה לראות את הסביבה, ארקדיז ובוריס ציבולסקי יצאו לסריקת סיור בכיוון האחד ואילו שובאייב ואנוכי פנינו בכיוון נגדי, עברנו כ־500 מטרים והגענו אל שדה שומם, באופק, במרחק של כמה קילומטרים נראה יער, חזרנו למקומנו ושכבנו לנח, כעבור מחצית השעה חזרו גם ציבולסקי ארקדיז ודיווחו שבמרחק של כ־100 מטרים מהמקום, עוברת מסילת ברזל, מימינה, במרחק של כקילומטר בלבד, נמצאת תחנה ובקירבתה עובדים פועלים פולנים בלא משכר, מחוץ לזאת אין שום דבר הראוי לתשומת־לב.

היצבנו שני אנשים, מוסווים היטב, סמוך למסילה על מנת שיערכו תצפית ודיווחו לנו על כל מה שעשוי לעניין אותנו, מדי שלוש שעות התחלפת התצפית, כל היום ססו מעלינו אווירונים, שניים מהם אף הנמיכו טוס ועברו ממש מעל פני השיחים ששימשו לנו כמקום מחבוא, קולות הפולנים שעבדו ברכבת הגיעו אלינו ואנשינו נצמדו לקרקע כשהם מכוסים בענפים, ולא משו ממקומם עד רדת החשיכה.

כן עבר עלינו יומנו הראשון בחופש — 15 באוקטובר 1943.

הערב ירד, עוד טרם הספקנו להתרומם ממקומנו, ראינו שני אנשים מתקרבים לעברנו, מהליכתם הזהירה היסקתי שאלה הם מאנשי שלומנו, הסתבר כי הגיעו עד לנהר בוג וחזרו.

„מדוע לא עברתם?”

הם סיפרו כי בהיותם בקירבת הנהר, ניגשו לבית כפרי אחד, שם נודע להם שבאותו לילה הגיע צבא רב אל החוף וכל המעברים שעל הבוג שמורים היטב.

כמו כל יתר הבורחים, גם אותם שאלתי שמא פגשו את לוקה, ולהפתעתי אמרו כי ראו אותה ביער, היא הלכה יחד עם היהודים הפולנים לעבר חלם.

אם כן היא חיה, ונושמת אוויר החירות, אך היכן היא עתה? מי מוליך אותה? באיזה שבילים? האם יעלה בידה להיוותר בחיים?

צעדנו בשורה עורפית עפ"י הסדר שנקבע אתמול, ציבולסקי ואנוכי בראש, שובאייב וארקדיז במאסף, לאחר שעברנו כחמישה קילומטרים, נכנסנו אל היער ושם עצרנו, לא היה כל טעם להתקדם בקבוצה גדולה כל כך, אנשים מה רבים הצעדים יחדיו, עלולים היו לעורר תשומת־לב רבה מדי, קשה יהיה גם להשיג מזון לרבים כליכך, נפרדנו אם כן למספר חוליות, כל חוליה פנתה לכיוון אחד.

* * *

החוליה שלי מנתה תשעה איש וכיניהם שובאייב, בוריס ציבולסקי, ארקדיז וייס פפיר, מיכאל איצקוביץ' וסמיון מזורקיץ', פנינו מזרחה, כוכב הצפון שימש לנו כמורה

דרך. התקדמנו רק בלילות. משימתנו הראשונה היתה לחצות את הבוג. צריך היה למצוא את המקום הנכון והשעה הכשרה. את מזוננו היינו משיגים בכספים הצדדיים, ושם אף שאבנו ידיעות חיוניות. האיכרים הורו לנו היכן יש לעקוף והיכן לעצור ולהמתין. הם סיפרו לנו כי אסירים נמלטו ממחנה סוביבור, מקום שם שורפים בני-אדם. רעתה, עורבים הגרמנים סריקות בכל הסביבה.

פנינו אל הכפר סטאבקי, המרוחק כקילומטר וחצי מהבוג. במשך שעות היום שחינו ביער ובערב נכנסנו שלושה איש, לאחד המבנים, הנשארים בחוץ עמדו על המשמר. בחדר הבקתה המוארת, ליד השולחן, עמד איכר צעיר כבן 28, בעל שערות בהירות שירדו לו על מצחו כחולצה פתוחה ומכנסיים רחבים. הוא חתך עלי טבק. בפניה, ליד התנור ישב לו ישיש ובפינה הימנית של הבקתה תליה היתה עריסה ובה תינוק מתנמנם. אשה צעירה נדנדה את העריסה אנב טודיה.

„ערב טוב. האם רשאים אנו להיכנס?“

„היכנסו בבקשה.“ ענה האיש הצעיר ברוסית רגילה.

„בעלת בית, אבקש לסתות את החלונות.“ הציע ציבולסקי.

„אפשר.“ אמרה האשה וקמה כדי לעשות את המבוקש.

„שבו.“ הציע הוקן.

התיישבנו ובעלי הבית שתקו.

„אולי תוכלו לומר לנו היכן כאן בקירבה, ניתן לחצות את הבוג?“ שאל שובאייב.

„אינני יודע.“ השיב האיכר הצעיר.

„ראולי אתה יודע אבי?“ פניתי אל הוקן. „אתם בוודאי מתגוררים פה זמן רב ואתם צריכים לדעת. אמרו לנו שבסמוך לסטאבקי המים רדודים ואפשר לחצות ברגל.“

„אסור ללכת לשם. שבו, נוחו. איננו מגרשים אתכם, אך אל תשאלו שאלות כי איננו יודעים מאומה.“

השיחה ארכה קרוב לשעה. סיפרנו לאיכרים שברחנו מהשבוי ושאלנו רוצים להגיע הביתה. חלקנו מדונבאס והאחרים מרוססוב. אין צורך לפחד מאיתנו.

„אם כן, אני אראה לכם את הדרך.“ אמר הצעיר לאחר שתיקה ממושכת. „אל הנהר עצמו לא אוביל אתכם, אך מהמקום אליו אקח אתכם תוכלו להגיע בעצמכם. עליכם לקחת בחשבון שהמשטרות אשר ליד הנהר מתוגברות עתה. דומני שברחו אסירים מאחד המחנות בקירבה, שם מבשלים סבון מבני-אדם. עתה הופכים הגרמנים את העולם, ממש נזכרים מתחת לפני האדמה, כדי לגלות אותם. לכו, עברו. אני מאחל לכם הצלחה מכל לב. אך אם תפלו בפה, אנא, אל תסגירו אותי.“

ידידי, איש טוב אתה. היתה סמוך ובטוח שלא נסגיר אותך! איננו יודעים כיצד להודות לך. אין בפינו די מלים לבטא את תודתנו, האמן לנו...“

„כל עוד לא עלה הירח, תבה ונזח.“

„חכו!“ התערבה האשה הצעירה. „אתן לכם לחם לדרך.“

הודינו לבעלת-הבית ונפרדנו מהישיש. הם ברכונו לשלום ואיחלו לנו הצלחה. היתה זה הלילה שבין ה-19 וה-20 באוקטובר 1943.

ב-22 לאוקטובר, בסביבות בריסק, פגשנו את היחידה הפארטיזאנית הראשונה, היתה זו היחידה ע"ש וורשילוב.

חיי ופעלי בפארטיזאנקה שייכים לפרק אחר.

SUMMARY

With this, the tenth issue of "Yalkut Moreshet" — a unique periodical on our literary scene — we have completed five years of publication. Our journal has come to be accepted as a serious forum of an established pattern, with a keenly interested, regular readership. In our view the attainment of a tenth issue is a milestone on our path. We shall continue in the future to strive to keep up regular publication and constantly to improve our periodical.

Sources and testimonies

Our tenth issue opens with a chapter from the memoirs of Alexander Pieczorski (Sasza) on the uprising in the Sobibor death camp. This was one of the major uprisings of the entire holocaust era. It was not a spontaneous riot by the prisoners but a carefully planned rebellion implemented according to a pre-conceived programme. Jews from many countries joined forces in the uprising which was a kind of secret pact contracted in death-camp conditions in the shadow of the gas cells of Sobibor. The author, Alexander Pieczorski, was a Russian Jewish officer in the Red Army. He was taken prisoner by the Germans and sent to Sobibor on account of his Jewishness. Here it was he who took the initiative in organizing the uprising and the escape from the camp.

His plan was put through in close cooperation with veteran Jewish inmates of the camp. Pieczorski tells his own personal story in this literary account which, despite its literary flavour, is of considerable value as a document throwing new light on the period and describing the background to the riot and the way it was carried through.

Arish Lupi (Rico) — "To Brothers in Arms"

Rico, a member of Kibbutz Sarid, was paratrooper and envoy to the Jews of Rumania in World War II. He was one of a group of selected young men and women whose assignment it was to land behind the enemy lines and form contacts with prisoners-of-war from the English-speaking countries. Preparations for their action were made in co-ordination with British Intelligence, but the young people themselves regarded it as their principal task to make contacts with the Jewish communities and to establish ways of bringing assistance to these ill-fated communities.

Rico and his fellow-paratrooper land in Rumania, are caught by the Rumanians and imprisoned. They manage to hide their true identity and